

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ ТА ТУРИЗМУ
КАФЕДРА ГЕОДЕЗІЇ І ГЕОІНФОРМАТИКИ

Кваліфікаційна робота

рівня вищої освіти «Магістр»

на тему: **«УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ВІДНОВЛЮВАНИХ
ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ»**

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

Виконала: студент групи ЗВ – 61
Долецька О. М.
Керівник: д. е. н., в. о. професора
Ступень Р. М.

ДУБЛЯНИ- 2022

Управління використанням відновлюваних природних ресурсів.
Долецька О. М. Кваліфікаційна робота. Кафедра геодезії і геоінформатики.
Львів, Львівський національний університет природокористування, 2022 р.

76 с. текст. частини, 2 таблиці, 22 рисунки, 54 використаних джерела.

У дипломній роботі теоретично підсумовано результати наявних напрацьовувань вітчизняних шкіл агроекології, ґрунтознавства, права в площині сільськогосподарського землекористування. Було застосовано міжнародний досвід та наукові публікації радянського періоду, які послужили основою запропонованого підходу до вирішення теоретико-методологічного питання у сфері удосконалення інституційної бази організаційно-економічної перспективи забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Важливим аспектом запропонованого підходу є інституційне удосконалення у напрямі забезпечення формування оновлених організаційно-економічних умов розвитку підгалузі рослинництва, при яких підвищується відповідальність землекористувачів за якісні характеристики ґрунтового покриву.

Запропоновано схему організаційно-економічного удосконалення землеохоронних заходів, спрямованих на формування еколого-стійких агроландшафтів.

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ВІДНОВЛЮВАНИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ	9
1.1. Зміст управління використанням відновлюваних природних ресурсів	9
1.2. Механізм управління використанням відновлюваних природних ресурсів	15
1.3. Модель детермінації управління збалансованим використанням природних ресурсів	21
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ВІДНОВЛЮВАНИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ	27
2.1. Аналіз природних умов відтворення земельних ресурсів	27
2.2. Аналіз інтенсивності використання і відтворення відновлюваних біологічних ресурсів	34
2.3. Аналіз ефективності чинного механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів	41
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ВІДНОВЛЮВАНИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ	50
3.1. Вдосконалення державного регулювання використанням відновлюваних природних ресурсів	50
3.2. Запровадження світових економічних стандартів якості сільськогосподарської продукції та навколишнього середовища	55
3.3. Підвищення активності органів місцевого самоврядування в управлінні природними ресурсами	60
РОЗДІЛ 4 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ	65
РОЗДІЛ 5 ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71

Ключові тенденції розвитку агропромислового комплексу України вказують на низьку ефективність управління економічним використанням ресурсів. Активізуючи систему сільськогосподарського виробництва, суспільство все більше втягується в діяльність, що викликає руйнування природного середовища, неможливості забезпечити відновлення ресурсів, та поглиблення дисбалансу між природою, виробництвом і суспільством. Це є результатом недосконалості та неефективності механізму управління процесом використання відновлюваних природних ресурсів, що не дає змоги реалізувати принципи збалансованого розвитку аграрної сфери та сільськогосподарського виробництва зокрема. Шляхи та методи забезпечення сталого розвитку економіки на базі ефективного використання відновлюваних природних ресурсів досліджені недостатньо, що зміцнює потребу у формуванні ефективного механізму управління цими ресурсами для використання їх у сільському господарстві. Це актуалізує необхідність наукового дослідження проблем формування механізму управління процесом використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві на базі наявних фундаментальних досліджень та узагальнення вітчизняного та світового досвіду.

Проблема ефективної господарської діяльності в системі сільськогосподарського виробництва, удосконалення механізмів використання сільськогосподарських ресурсів досліджуються провідними вітчизняними вченими, теоретичні та емпіричні розробки яких достатньо представлені в наукових публікаціях. Теоретичні засади формування механізмів управління використанням природних ресурсів у сільському господарстві, їх охороною та відтворенням, а також підходи до оцінки ефективності цих механізмів глибоко висвітлені в працях таких вчених як: Баланюк І. Ф., Веклич О. О., Голян В. А., Данилишин Б. М., Дейнекий О. Г., Кваша С. М., Костирко І. Г., Лендел М. А., Мікловда В. П., Мельник Л. Г., Олійник О. В., Приходько М. М., Сотник І. М., Хвесик М. А., Черевко Г. В. та

інших авторів. Питання забезпечення еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів та їх розширеного відтворення в агропромисловому виробництві вивчали багато вітчизняних вчених, зокрема: Андрійчук В. Г., Бомба М. Я., Будзяк В. М., Другак В. М., Коренюк П. І., Лупенко Ю. О., Павлов В. І., Ступень М. Г., Третяк А. М. та ін.

Роботи вчених мають велике наукове та практичне значення, оскільки складають теоретико-методологічну базу наступних наукових досліджень, деталізують окремі засади збалансованого розвитку національної економіки. Проте багато проблем щодо формування механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві залишаються невирішеними, що викликає необхідність подальших поглиблених досліджень.

Усе це викликало потребу комплексного дослідження теоретико-методологічних аспектів формування результативного механізму управління процесом використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві.

Мета дослідження – розробити теоретико-методологічні засади та практичні рекомендації щодо підвищення ефективності механізму управління процесом використання та відтворення відновлюваних сільськогосподарських природних ресурсів з метою забезпечення економічного, соціального та екологічного ефекту при розвитку промисловості.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- дослідити особливості економічного використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві;
- вдосконалити систему державного регулювання процесів використання відновлюваних природних ресурсів;
- аргументувати теоретико-методологічні основи формування механізму управління процесом використання відновлюваних природних ресурсів;

- підготувати заходи щодо активізації роботи органів місцевого самоврядування щодо раціоналізації господарського використання природних ресурсів;

- вдосконалити підходи до розробки екологічних стандартів якості сільськогосподарської продукції та навколишнього середовища.

Об'єкт дослідження - економічні процеси господарського використання та відтворення природних ресурсів.

Предмет дослідження – теоретичні, методологічні та прикладні засади формування механізму регулювання та управління ефективним використанням і відтворенням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві.

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених у галузі формування ефективного механізму управління та використання сільськогосподарських ресурсів, статистичні матеріали, аналітичні розрахунки автора, виконані під час дослідження.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 76 сторінок та містить 2 таблиці і 22 рисунки. Список використаних джерел містить 54 найменування.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ВІДНОВЛЮВАНИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

1.1. Зміст управління використанням відновлюваних природних ресурсів

У загальному під управлінням відновлюваними природними ресурсами необхідно розуміти систему заходів щодо забезпечення їхньої експлуатації на базі збереження та примноження природно-господарської цінності та задоволення на цій базі потреби в них економічної системи. Основним завданням управління використанням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві є забезпечення умов для збереження та примноження їх природної та економічної цінності, що ймовірно на основі раціонального використання, охорони, відтворення біологічного різноманіття.

Позаяк управління використанням відновлюваних ресурсів у сільському господарстві - це безперервний циклічний процес, його можна представити послідовно в декілька етапів: 1 етап: обґрунтування стратегічної мети управління відновлюваними природними ресурсами; 2 етап: ретроспективна оцінка ефективності використання природних ресурсів на відповідність ознакам балансу; 3 етап: формування стратегічних, тактичних, оперативних цілей і завдань управління відновлюваними природними ресурсами; 4 етап: формування системи управління відновлюваними природними ресурсами; 5 етап: оцінка соціально-еколого-економічної ефективності впровадження процесу управління відновлюваними природними ресурсами (рис. 1.1). Розглянемо кожен з етапів.

Виходячи із зазначеної концепції збалансованого природокористування, стратегічною метою управління використанням відновлюваних природних ресурсів є забезпечення балансу між зростаючими потребами в природних ресурсах та існуючими обсягами таких ресурсів.

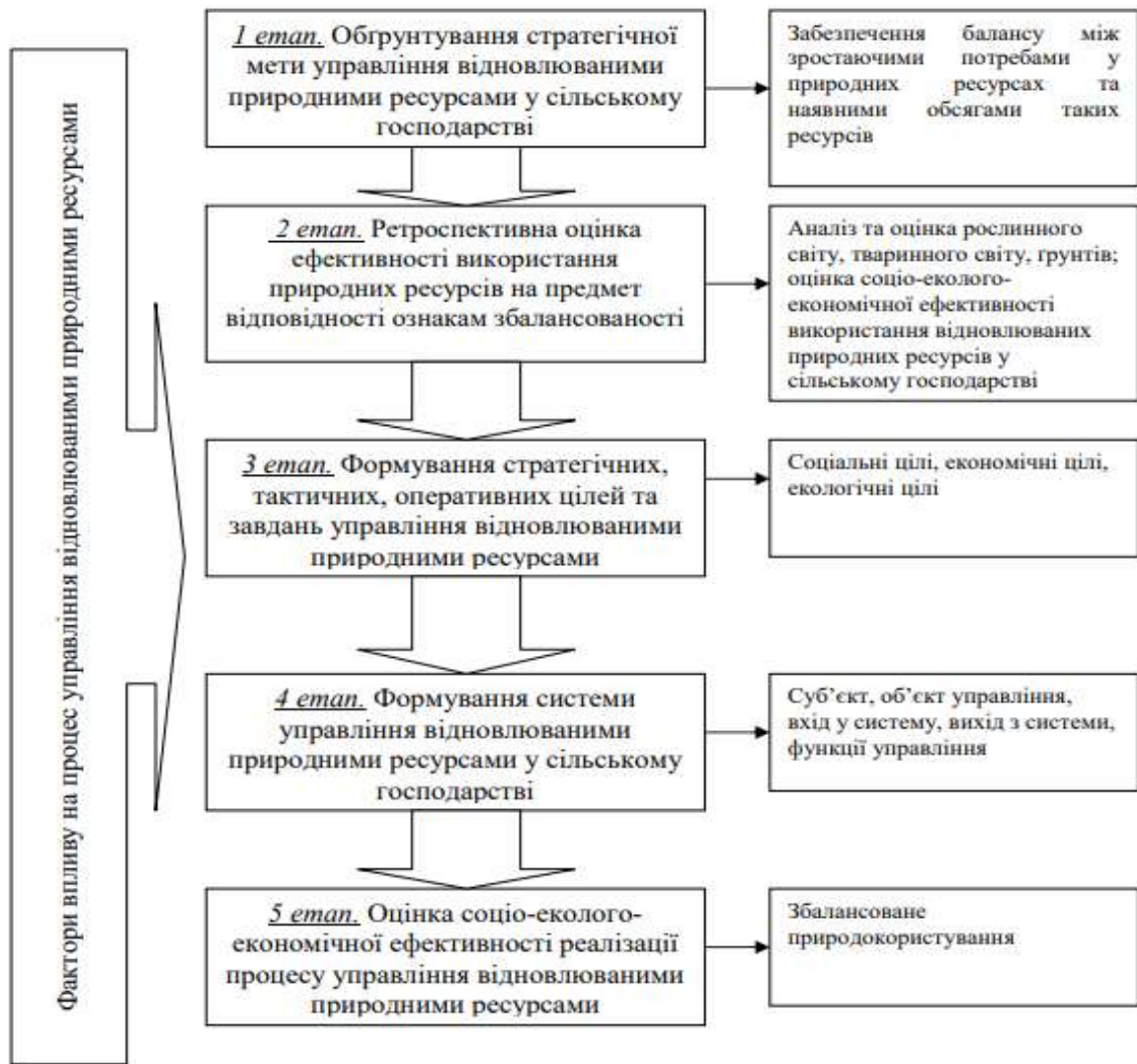

Рисунок 1.1 - Процес управління відновлюваними природними ресурсами у сільському господарстві

На другому етапі проводиться ретроспективна оцінка ефективності використання відновлюваних природних ресурсів. На даному етапі необхідно детально дослідити, проаналізувати забезпеченість країни різними видами природних ресурсів, відновлюваними та провести оцінку відповідності для їх збалансованого використання.

Згідно з стратегічною метою на третьому етапі формується система цілей управління використанням відновлюваних природних ресурсів. Економічними цілями управління процесами природокористування є формування конкурентоспроможних суб'єктів господарювання, які використовують природні ресурси на правах власності чи оренди; розробка та

вдосконалення економічних методів регулювання використання природних ресурсів; забезпечення стабільного зростання економічної віддачі природних ресурсів. Соціальна мета спрямована на забезпечення рівних можливостей для створення гуманних правил поведінки з сільськогосподарськими тваринами та виробництва безпечної для здоров'я людини продукції з використанням природних ресурсів; досягнення соціального та економічного добробуту кожного власника та користувача природних ресурсів; забезпечення їх рівності перед законом. Екологічні цілі спрямовані на забезпечення охорони та раціонального використання природних відновлюваних ресурсів сільського господарства. Вони передбачають такі орієнтири: виразне визначення національних пріоритетів сталого використання природних ресурсів у сфері сільського господарства; формування культури використання природних ресурсів, яка б передбачала свідоме, дбайливе ставлення до навколишнього середовища, раціональне використання та відтворення природних ресурсів; зниження технологічного навантаження на природні ресурси, перехід до раціональних технологій їх використання; удосконалення законодавства у сфері охорони, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів; створення безпечної системи моніторингу зазначених ресурсів.

Систему тактичних, стратегічних і оперативних цілей управління використанням відновлюваних природних ресурсів можна подати у вигляді «дерева цілей» (рис. 1.2).

Вчені Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України систему управління природними ресурсами розглядають як складову механізму забезпечення раціонального використання земельних ресурсів. Попри це, механізм забезпечення раціонального землекористування розглядається ними як триєдина матриця взаємопов'язаних інструментів регулювання процесів використання, охорони та відтворення земельних ресурсів, функцій управління такими процесами та їх інституційної основи, з ціллю збалансування та задоволення суспільних потреб і особистих інтересів у контексті забезпечення просторового соціо-економічного розвитку [27].

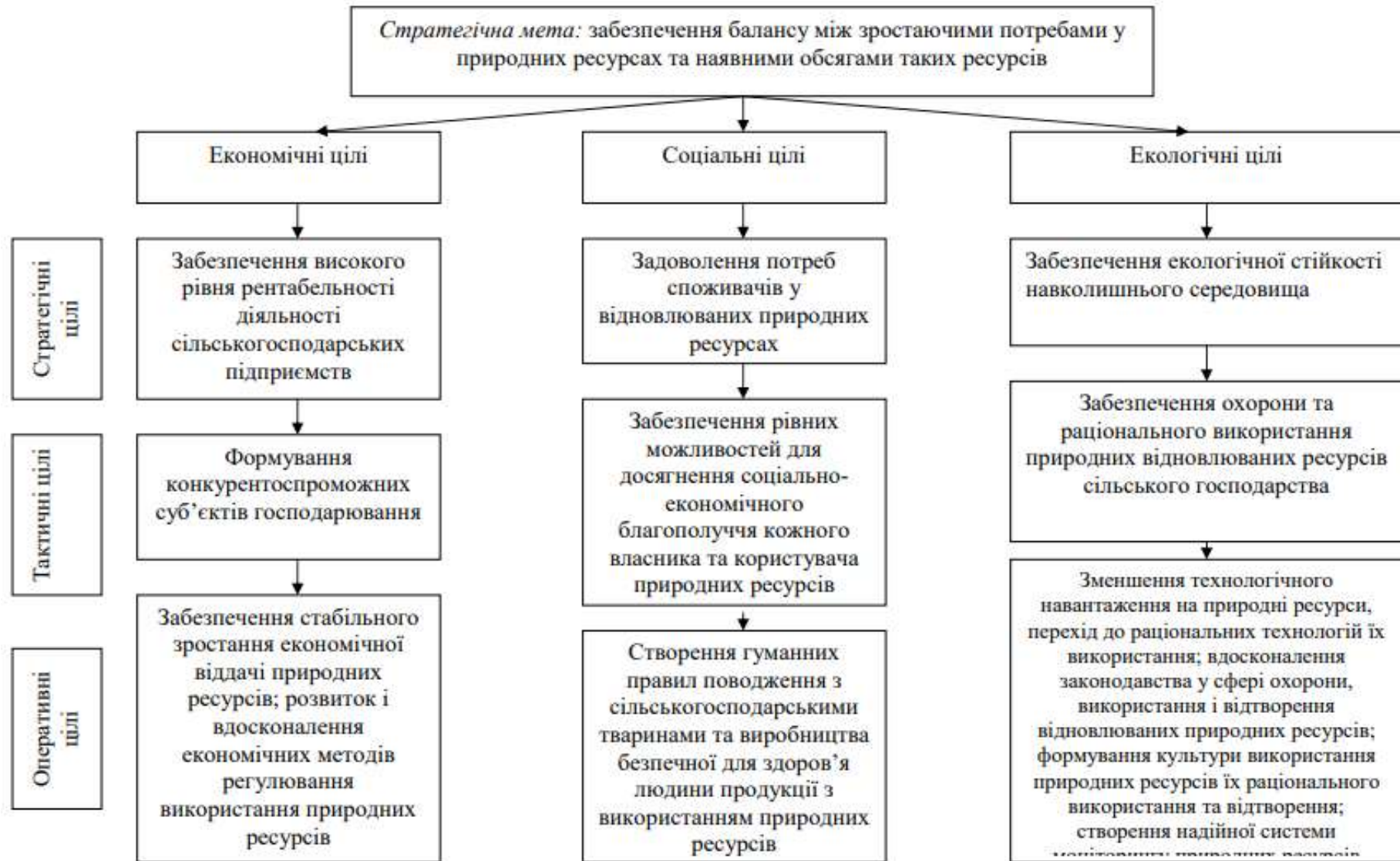

Рисунок 1.2 - "Дерево цілей" управління відновлюваними природними ресурсами

Ми підтримуємо думку професора Щурика М. про те, що якість управління процесом використання та охорони природних ресурсів слід оцінювати, насамперед, рівнем життя людини, станом екології, належною організацією таке управління має допомагати вдалому вирішенню не тільки економічних, а й соціальних та екологічних завдань. Саме в цьому напрямі, на думку професора, має бути організовано управління природними ресурсами за умов формування ринкової моделі господарювання [52]. Вчений вважає, що комплекс управління використанням та охороною природних ресурсів необхідно перетворити з орієнтацією на потребу вирішення, насамперед, суспільних потреб побудови нових відносин взаємозв'язку людини з природою, економічних та онтологічних законів розвитку. Втім важко зійтися з думкою автора, що ринкова модель та приватна власність у сучасних умовах не можуть служити інструментом прийняття успішних управлінських рішень для успішного вирішення проблем використання та охорони природних ресурсів.

Вчені Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України вважають, що управління є процесом прийняття рішень та забезпечення їх виконання з метою досягнення цілі, визначеної суб'єктом управління. При цьому заключна мета управління земельними ресурсами здійснюється в задоволенні потреби суспільства в екосистемних ресурсах і послугах [27]. Проте дискусійним, на нашу думку, є те, що система управління земельними ресурсами аналізується ними як складова механізму забезпечення ефективного використання даних ресурсів. Ми вважаємо, що механізм виступає як сукупність важелів, які дають змогу реалізувати управлінські заходи, через це, управління є первинним поняттям порівняно з механізмом.

В цілому, природні ресурси, разом з іншими видами ресурсів, задіяними у виробництві сільськогосподарської продукції, аналізуються як об'єкт управління в системі управління усіма виробничими ресурсами. Останній покликаний підтримувати продовольчу безпеку держави. Слід зазначити, що на даний час такої цілісної системи управління відновлюваними ресурсами

сільського господарства не існує. Натомість розглядаються окремі системи управління.

Отже, систему управління відновлюваними природними ресурсами варто досліджувати як комплекс взаємопов'язаних елементів, таких як суб'єкт і об'єкт управління, система зв'язку процесів обміну, обробки та трансформації інформації, функції управління використанням природних ресурсів (рис. 1.3).

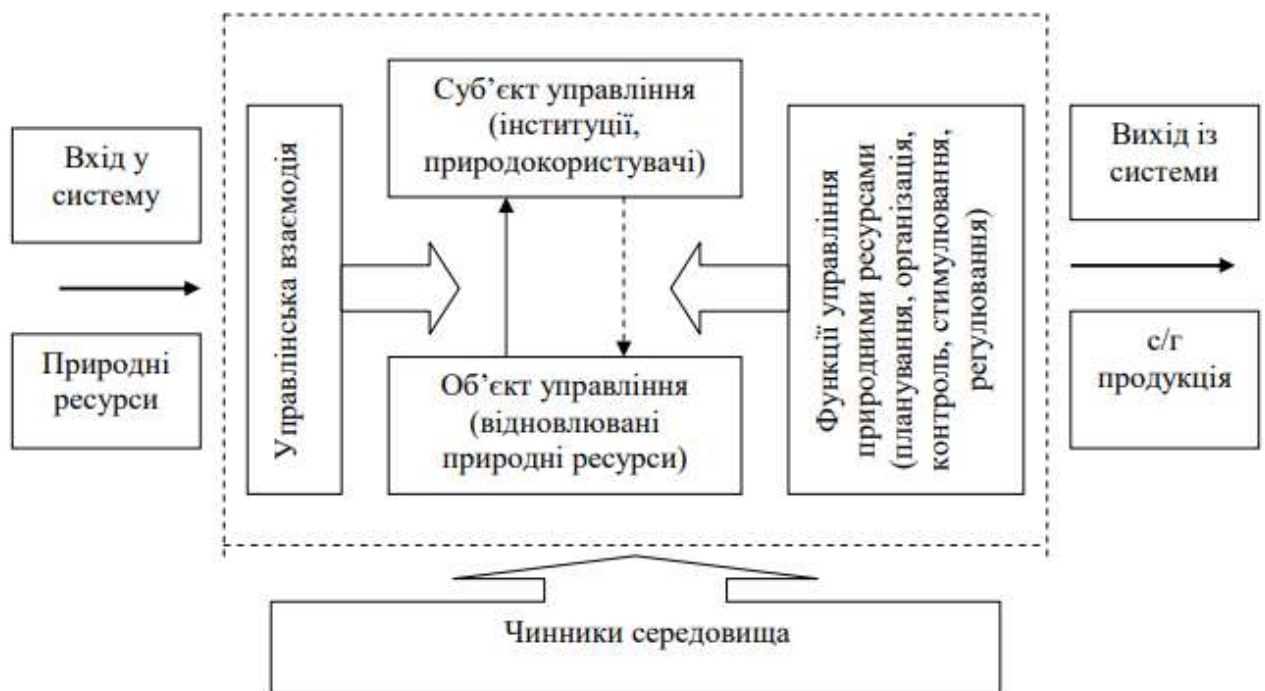

Рисунок 1.3 - Система управління відновлюваними природними ресурсами

У систему входять різноманітні види природних ресурсів, які у процесі переробки та вживання дають вихід у вигляді сільськогосподарської продукції. Суб'єкти господарювання разом з його об'єктами за допомогою комунікаційної системи утворюють систему управління відновлюваними природними ресурсами сільськогосподарського призначення. Система зв'язку включає канали прямого зв'язку, за якими передається вхідна інформація та канали зворотного зв'язку, за якими інформація про стан передається до об'єкта управління системою управління. Попри це варто розуміти, що суб'єктом управління в системі є природокористувачі. Вони приймають

рішення щодо масштабів притягнення в господарський кругообіг природних ресурсів та їх відтворення. Робота природокористувачів піддається регулюванню державними установами у галузі використання природних ресурсів у сільському господарстві.

Розглядаючи концептуальні основи сталого розвитку природних ресурсів, варто виходити з необхідності збереження та розвитку цінностей природних ресурсів. Цінності мають бути основним орієнтиром для прийняття рішень у сфері управління відновлюваними природними ресурсами. Через це актуальним стає питання контролю процесів їх відтворення та підвищення ефективності використання. На цьому ґрунті забезпечуватимуться умови для сталого розвитку сільських територій, створення сприятливого середовища для розвитку сільськогосподарського підприємництва, ресурсно-економічного підґрунтя його фінансово-економічної стабільності, формування передумов продовольчої безпеки.

Таким чином, практична реалізація концептуальних засад сталого розвитку природних ресурсів допустима за умови функціонування подібного процесу управління відновлюваними природними ресурсами, який зберігає цілісність природної системи, підтримує процеси відтворення природних циклів, підвищує рівень якості ґрунтів, здоров'я рослин та тварин. Окрім підтримки розвитку високого рівня біорізноманіття, хід управління природними ресурсами покликаний вбезпечити повне використання відновлюваних природних ресурсів, найбільше з точки зору продуктів життєдіяльності, які вони виробляють.

1.2. Механізм управління використанням відновлюваних природних ресурсів

Досягнення економічно раціонального та екологічно збалансованого використання природних ресурсів можливе шляхом реструктуризації усього господарського комплексу та подолання недоцільної структури його

територіальної організації. Для цього необхідно забезпечити: ефективне нормативно-правове регулювання функцій держави щодо володіння, управління та використання природних ресурсів; створення та впровадження єдиних кадастрів природних ресурсів; врахування можливості притягнення техногенних родовищ і відходів при формуванні балансу природних ресурсів на усіх рівнях їх використання; створення дієвої фінансово-економічної системи, що забезпечувала б відповідність плати за природні ресурси екологічній шкоді та іншим негативним наслідкам їх використання та містила, крім податкових, механізми стимулювання використання відновлюваних ресурсів; сприяння пошуку нових ресурсозберігаючих, наукомістких технологій [29].

Думаємо, що головну роль у питанні закладання інституційних засад діяльності механізму використання та відтворення природних ресурсів у сільському господарстві має відігравати держава. Задача держави лежить в розумному застосуванні наявних у неї засобів управління, їх раціональному виборі та доречному використанні. Для цього потрібно відслідковувати та аналізувати роботу кожного окремого засобу контролю чи регулювання, його особливості, наслідки та економічну ефективність застосування. Проблемою дослідження є як складність механізму, так і наявність значної кількості чинників впливу, які потрібно виокремити та проаналізувати за їх проявами в процесі управлінської діяльності [7, с. 11-15].

Отже, раціональне використання природних ресурсів і управління на принципах їх сталого розвитку неможливе без дієвого механізму підтримки. Подібний механізм сприяє узгодженню зацікавлень на різних ієрархічних рівнях, забезпечувати збалансований і пропорційний розвиток підсистем та зберігати цілісність системи використання відновлюваних природних ресурсів в аграрному секторі. Це підтверджує думка Трехобчука В. про те, що одним із важелів, здатних забезпечити ефективну природоохоронну діяльність і перехід господарського комплексу України на модель сталого розвитку, є впровадження принципово нового екологічно орієнтованого економічного

механізму для використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища [48, с. 15].

Тому варто з'ясувати зміст, структуру та принципи функціонування подібного механізму. Варто зазначити, що на сьогодні в науковій літературі зміст та структура механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві не мають однозначного пояснення. Дослідження, пов'язані з розробкою такого механізму, вказують на те, що наукові статті не дають повної та однозначної картини його цілісності та системності. Отже варто визначити економічний зміст механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві, його складові елементи та їх взаємодію між собою.

Цьому має передувати розкриття змісту самого поняття «механізм». Відтак, у економічній енциклопедії зазначено, що «механізм — це система, пристрій, спосіб, що визначає порядок певного виду діяльності» [10, с. 355]. В економічному словнику механізм визначається, по-перше, як послідовність станів, процесів, що визначають будь-які дії, явища, по-друге, як система, пристрій, що визначає порядок будь-якого виду діяльності [18, с. 401]. Кендюхов О. додержується думки, що «механізм — це система ланок, які змінюють рух одних ланок у необхідний рух інших, причому розрізняють вхідні та вихідні ланки» [15, с. 33].

Щодо тлумачення поняття «механізм управління», то, приміром, Атаманчук Г. твердить, що механізм управління – це складова системи управління, яка вбезпечує вплив на чинники, за умови яких залежить результат діяльності контролюючого органу [2, с. 86]. Остапова Є., Астапова Г., Лойко Д. характеризують механізм управління як систему елементів організаційно-економічного впливу на процес управління [1, с. 279]. Структурніше характеризують сутність механізму управління Ларіна Р., Балусева О., Володимирський А. Вчені виділяють такі елементи механізму управління: мету управління; еталони управління; методи дії на фактори управління; ресурси управління, соціальний та організаційний потенціал. Попри це

вважається, що існує одна система механізмів управління, яка включає: економічні, правові, мотиваційні, організаційні механізми [20, с. 27]. Ми вважаємо, що мотиваційних механізмів як таких не існує. Мотивація – це функція управління, яка здійснюється за допомогою економічних, організаційних і правових механізмів.

Відтак, Веклич О. вважає, що господарський механізм визначається як сукупність засобів стимулювання, які контролюють економічну поведінку суб'єктів господарювання, спрямовують їх на здійснення ресурсозберігаючих заходів. У свою чергу, інструментарій господарського механізму складається з методів стимулювання раціонального господарювання, системи санкцій за деструктивне господарювання, системи оподаткування, фінансування та кредитування тощо [5, с. 62]. Хвесик М., Кулаковський Ю., Горбач Л. виділяє три види інструментів, що утворюють господарський механізм. До першої групи належать інструменти, направлені на дотримання вимог і виконання певних заходів; другу групу складають інструменти, що стимулюють реалізацію захисних функцій; третя група включає інструменти підтримки виконавців під час захисних заходів [49, с. 154].

Структура господарського механізму – це сукупність економічних структур, інститутів, форм та методів господарювання, завдяки яким реалізуються діючі в визначених умовах економічні закони, узгоджуються і регулюються суспільні, групові та приватні інтереси [31, с. 458].

Важливо розуміти зміст функціонування господарського механізму. Зауважений механізм формується з врахуванням інтересів, впливу на них, управління інтересами та через інтереси реалізації економічних інтересів, комплекс яких є рушійною силою суспільного розвитку [22].

Лукінов І. характеризує зміст господарського механізму як складної сукупності регуляторів, за допомогою яких здійснюються складові національної та ринкової політики [24]. Зіновчук Н. аналізує господарський механізм у вигляді підсистеми, в якій вихідні економічні процеси, зумовлені

певними економічними відносинами, перетворюються на необхідні економічні явища [13, с. 211].

Визначальним завданням організаційних заходів є створення найкращих умов для здійснення природокористувачами виробничої діяльності з паралельним забезпеченням більш ефективного використання природних ресурсів та підвищення їхніх якісних характеристик [44]. Деякі вчені розглядають фінансово-економічний механізм у галузі використання природних ресурсів [33]. Аналізуючи процеси відтворення земельних ресурсів, вони розкривають фінансово-економічний механізм як комплекс синергетичної дії фінансово-економічних інструментів, що визначають характер розвитку еколого-економічних відносин у галузі аграрного землекористування та вимоги прийняття землекористувачами рішень у процесі господарської діяльності, забезпечення активної поведінки безпосередніх учасників відтворювального процесу та створення стійкої фінансової бази для відтворення.

Пропонований механізм управління використанням відновлюваних природних ресурсів наведено на рис. 1.4. У розробленому механізмі пропонуємо виділити три блоки: блок 1: формування механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів; блок 2: впровадження механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів; блок 3: моніторинг соціально-еколого-економічних результатів.

Блок 1. Даний блок механізму визначає суб'єкти та об'єкти управління використанням відновлюваних природних ресурсів; формування системи принципів управління використанням ресурсів. Механізм управління ходом використання відновлюваних природних ресурсів повинен бути дворівневим: на першому рівні мають бути виділені суб'єкти господарювання, безпосередні природокористувачі, на другому – держава.

Рисунок 1.4 - Механізм управління використанням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві

Блок 2 визначає комплекс заходів щодо реалізації механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів. Подібними заходами є вибір методів, засобів забезпечення збалансованого природокористування, та управління процесами природокористування, що залучає управління процесами відтворення, охорони та користування природними ресурсами.

Блок 3 визначає соціально-екологічну та економічну ефективність впровадження механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів. Подібна ефективність визначатиме ступінь досягнення заздалегідь поставлених цілей у трьох взаємопов'язаних сферах сталого розвитку природних ресурсів: екологічній, економічній та соціальній. Попри це економічна ефективність характеризується рівнем прибутковості сільськогосподарських підприємств. Соціальна ефективність визначається рівнем задоволення потреб споживачів у тих чи інших відновлюваних ресурсах. Екологічна ефективність може вимірюватися розміром території або акваторії, яка має екологічну стабільність і не зазнає впливу господарської діяльності.

Тому, даний механізм забезпечує збалансоване здійснення принципів, методів та інструментів управління використанням відновлюваних природних ресурсів, сполучає економічні, екологічні та соціальні зацікавлення у сфері аграрного природокористування та затверджує сталий розвиток природних ресурсів загалом.

1.3. Модель детермінації управління збалансованим використанням природних ресурсів

Суцільна функціональна направленість механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів спрямована на забезпечення умов сталого використання цих ресурсів та створення умов сталості задля розвитку аграрного сектору в цілому. Раціональне використання природних ресурсів пов'язане з трьома основними напрямками:

збереження їх продуктивності, послідовне підвищення економічної ефективності використання, рішення соціальних проблем відповідних територій. Вирішення існуючих проблем у галузі використання природних ресурсів слід супроводжувати прийняттям екологічно та соціально орієнтованих рішень. Отже зміни в системі управління природними ресурсами мають вплинути на трансформацію інструментарію запобігання негативним наслідкам антропогенного впливу на природні ресурси та створення безпечного середовища для населення і природи [30].

Складовою частиною управління в рамках розглянутого механізму є процеси визначення управління збалансованим використанням природних ресурсів, їх відтворенням та охороною. Варто зазначити, що модель визначення управління збалансованим використанням природних ресурсів має ґрунтуватися на комплексному аналізі стану використання природно-ресурсного потенціалу, наслідках оцінки ефективності використання відновлюваних природних ресурсів, з врахуванням впливу природних факторів.

Пропонуємо реалізацію нового типу моделі визначення процесів управління збалансованим використанням природних ресурсів (рис. 1.5), яка буде визначати вибір типу моделі розвитку управління відновлюваними природними ресурсами в сільському господарстві: модель «споживання», при якій природні ресурси споживаються більшою мірою, ніж відтворюються; модель «відтворення», за якої процеси відтворення значно ефективніші за споживання природних ресурсів; модель «охорони навколишнього середовища» як результат забезпечення оптимального співвідношення між споживанням і відтворенням природних ресурсів. Розглянемо докладніше кожен з моделей визначення процесів управління збалансованим використанням природних ресурсів. До прикладу, розвиток аграрної економіки та генезис інноваційних рішень у сфері машинобудування сприяли тому, що товаровиробники почали використовувати більш універсальну систему машин у сільському господарстві.

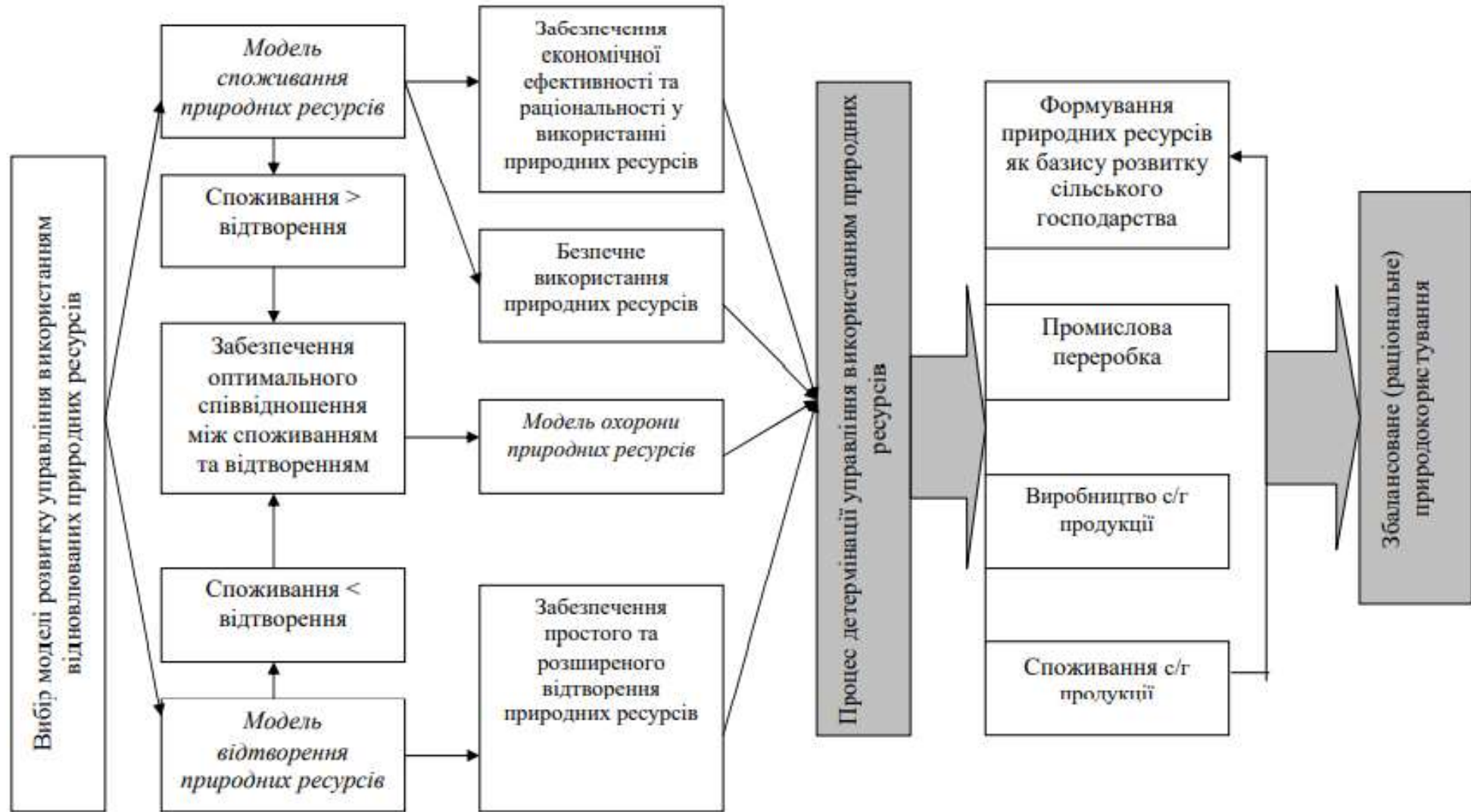

Рисунок 1.5 - Загальна модель детермінації управління збалансованим використанням природних ресурсів у сільському господарстві

У науковому колі побутує міркування про те, що інструментарій і цільова направленість моделі споживання природних ресурсів направлені в першу чергу на раціональне природокористування. Останній передбачає діяльність суб'єктів господарювання, ціллю якої є не лише задоволення власних потреб, а й збереження компонентів навколишнього природного середовища. Дана мета реалізовується шляхом економічно грамотної експлуатації природних умов і ресурсів і постійного дотримання режиму їх відтворення. Ми погоджуємося з думкою Барановського В., що проблема раціонального використання природних ресурсів володіє вираженим глобальним і регіональним характером та відіграє особливу роль в інтенсифікації виробництва [3].

Раціональне використання означає бережливе і дбайливе ставлення до природних ресурсів, яке досягається шляхом гармонізації економічних і соціально-екологічних цілей і ґрунтується на створенні умов для постійного відтворення природних ресурсів і підтримці охоронних функцій щодо них. Отже, раціональне використання природних ресурсів є першочерговим по відношенню до охорони природних ресурсів. Подібної думки додержуються й деякі вчені, які під раціональним аграрним природокористуванням мають на увазі систему використання природних ресурсів, яка ґрунтується на інституціональних нормах аграрного природокористування, що характеризують їх цільове призначення, вбезпечують високу ефективність використання природних ресурсів, їх охорону, захищають права власників і користувачів цих ресурсів на умовах дієвого моніторингу формальних та неформальних інституцій [34, с. 14].

Ми підтримуємо точку зору науковців щодо визначення головного фактору раціоналізації природокористування. Це досконале інституційне забезпечення, що являє собою комплекс методів, засобів і заходів, спрямованих на перетворення інститутів командно-адміністративної системи, удосконалення інституційних форм, які виникли в проміжний період,

формування нових економічних інститутів, які повинні забезпечити раціональне залучення природних ресурсів до господарського обігу [19].

У системі управління відновлюваними природними ресурсами функція раціонального споживання має на меті забезпечити формування та підтримку ефективного режиму не тільки експлуатації, а й відтворення даних ресурсів з врахуванням реалізації цілей сталого розвитку. Водночас зазначимо, що щодо біоресурсів раціональне споживання передбачає якомога повніше використання відходів виробництва.

Ключові принципи забезпечення раціонального природокористування у сфері відновлюваних природних ресурсів наведено на рис. 1.6.

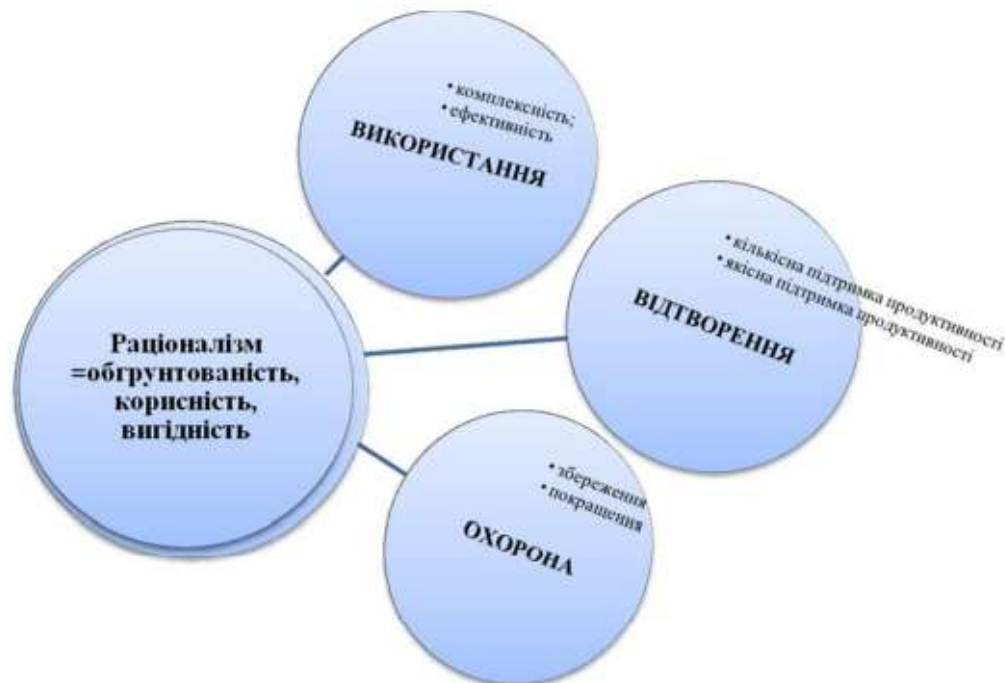

Рисунок 1.6 - Основні принципи раціонального природокористування

Раціональність є результатом формування та утвердження світоглядних позицій користувачів ресурсів, методів і способів їх трансформації. Це відносне поняття. Відповідно, якщо раніше вважалося, що інтенсивне використання мінеральних добрив є нормою раціональної діяльності, то рівень використання мінеральних добрив у сільському господарстві України в 1986-1990 рр. становив у середньому 166,5 ц/га ріллі, найбільші обсяги мінеральних добрив вносили в Закарпатській, Волинській, Івано-Франківській, Львівській

та Рівненській областях [16], наразі акцент зміщено в сторону мінімізації їх використання на тлі пріоритету альтернативної органіки, що вважається еталоном раціональної діяльності. Причиною цього є дефіцит традиційних джерел забезпечення ґрунту органікою чи глибокому переосмисленні важливості застосування екотехнологій для виробництва сільськогосподарської продукції. Чинником такої раціональної поведінки є економічні параметри. Отже, розрахунки демонструють, що солома є найдешевшим постачальником органічних речовин у ґрунт. Застосовування її як добрива з додаванням 10 кг азоту на 1 т соломи у 2 рази дешевше мінеральних добрив і в 4-5 разів дешевше внесення гною [26].

Отже, раціональність визначає дії та поведінку природокористувача, які здійснюються для досягнення його економічних цілей, що не мають заважати реалізації цілей інших суб'єктів природокористування та прояву соціальних і екологічних цілей. Звідси впливає суть раціоналізації використання природних ресурсів, що проявляється в забезпеченні підтримки певних умов, які мають гармонізувати економічні, соціальні та екологічні цілі. Якщо під час використання природних ресурсів не вдається забезпечити узгодження інтересів, то в першу чергу необхідно вжити заходів щодо охорони природних ресурсів. Власне, прикладом такої несумісності інтересів є сучасна система орендного землекористування в сільському господарстві. Слушність цієї думки демонструють дослідження Горлачука В. [8, с. 38], який зазначає, що орендар не забезпечує раціонального землекористування, не відтворює землю, а вносить добрива, які мають короткий термін для забезпечення ефекту.

Отже, відновлювальне природокористування полягає в управлінні та використанні відновлюваних природних ресурсів у межах їх відтворювальних можливостей з ціллю їх збереження та накопичення, спосіб споживання природних благ, що забезпечує зростання норм споживання за рахунок випереджаючого зростання як самих благ, так і їхні репродуктивні можливості. Чим істотніша різниця між відновленням і споживанням, тим ефективніші процеси накопичення і відтворення, а згодом і споживання.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ВІДНОВЛЮВАНИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

2.1. Аналіз природних умов відтворення земельних ресурсів

Природні ресурси та природні умови, що утворюють природно-ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств, характеризуються певною різноманітністю для кожної території їх господарської діяльності. Подібна різноманітність свідчить про природні властивості навколишнього середовища, та можливості їх використання кожним суб'єктом хазяйнування. Саме природні властивості визначають специфіку формування економічної та екологічної політики сільськогосподарських товаровиробників з ціллю саботажу дестабілізуючим чинникам природних умов та пристосування механізму природокористування до кількісних та якісних характеристик природних ресурсів.

Ефективність використання та відтворення земельних ресурсів, на нашу думку, складається з: економічної ефективності, соціальної ефективності, екологічної ефективності. Задля забезпечення формування умов ефективного використання та відтворення земельних ресурсів важливу роль виконує механізм управління процесами використання та відтворення земельних ресурсів. Зокрема, слід виділити в його структурі інструмент галузевого законодавства. Величина ефекту від використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення та масштаби процесів їх відтворення визначаються не тільки природними умовами, а й результатами антропогенної діяльності. Отже в нинішніх економічних умовах питання охорони земельних ресурсів набуває великого значення. Функціональні резерви механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві визначаються належними положеннями Конституції України, Земельного кодексу України, Закону України «Про охорону земель» та низкою

нормативно-правових актів у галузі регулювання землекористування. Відтак, Закон України «Про охорону земель» характеризує положення реалізації державної політики у галузі: забезпечення охорони земель як основного національного багатства; відшкодування збитків, завданих порушенням законодавства країни про охорону земель; пріоритетність вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторової основи, природного ресурсу та основного засобу виробництва; нормування та планове обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси; поєднання заходів економічного стимулювання та правової відповідальності в галузі охорони земель. Розглянутий закон містить положення щодо стандартизації та нормування у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів. Приміром, встановлено нормативи щодо: гранично допустимого забруднення ґрунту; оптимальне співвідношення земельних ділянок; оптимальне співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах; їх якісний стан; показники деградації земель і ґрунтів.

Для характеристики екологічних показників використання та відтворення земельних ресурсів розраховано ряд коефіцієнтів, а саме: коефіцієнт розораності земельної площі регіону; коефіцієнт розораності сільськогосподарських угідь; коефіцієнт використання ріллі і коефіцієнт екологічної стабільності території. Попри це ми враховували оптимальні екологічні параметри структури землекористування. Відтак, оптимальним рівнем розораності території вважали значення індексу розораності 40-45%, за гранично допустимого значення 60%. При одержанні значення коефіцієнта екологічної стабільності території було враховано, що при значенні показника більше 1 структура земель забезпечує стабільність території; при значенні від 0,7 до 1 - умовна стабільність; від 0,6 до 0,7 – середня стабільність; від 0,3 до 0,6 - слабка стабільність; менше 0,3 - нестабільні ділянки. Розрахунок коефіцієнту екологічної стабільності Карпатського регіону показує, що територія Закарпаття є умовно стабільною (0,76). Середня екологічна стійкість

землекористування властива для Івано-Франківської області (0,65), слабка – для Львівської (0,57) та Чернівецької областей (0,53).

Слід зазначити, що висока розораність земельних ділянок є небажаною не тільки з екологічної точки зору, а й з економічної. В екологічному значенні висока розораність території призводить до зниження природного потенціалу відтворення, переводить територію на одноманітну. Через зменшення площі лісів, сіножатей і пасовищ міняється мікроклімат і рівень ґрунтових вод, запускаються процеси зниження біологічної продуктивності природних ресурсів сільського господарства. З економічної точки зору висока розораність земель може свідчити звуження спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Високий ступінь екологічної стабільності території Закарпатської області зумовлений не тільки наявністю значних площ екологічно стабільних земель, а й низькою часткою орних земель у структурі сільськогосподарських угідь. В результаті розораність земель області складає 15%. Отже спостерігається обернена тенденція у ранжуванні досліджуваних регіонів за розораністю земель. Найбільша розораність території в Чернівецькій області – 41%. Проте це значення рівня розораності не перевищує критичного – 60%, що дає підстави твердити про оптимальний режим використання земель. Рівень розораності земель в Івано-Франківській та Львівській областях становить 27% і 33% відповідно.

Розораність сільськогосподарських угідь серед Карпатського регіону найнижча на Закарпатті – 49%. Це менше половини площі сільськогосподарських угідь, які використовуються всіма категоріями господарств області, що є відносно допустимим явищем. Найвищий рівень розораності сільськогосподарських угідь в Івано-Франківській області – 77%, дещо нижчі показники розораності властиві Львівській та Чернівецькій області – 72% та 73% відповідно. Подібний рівень розораності для цих територій є взагалі неприйнятним і потребує вжиття заходів щодо зменшення навантаження на сільськогосподарські угіддя.

Стосовно сільськогосподарських угідь, які перебувають у користуванні сільськогосподарських підприємств Карпатського регіону, то вони характеризуються високою розораністю (рис. 2.1).

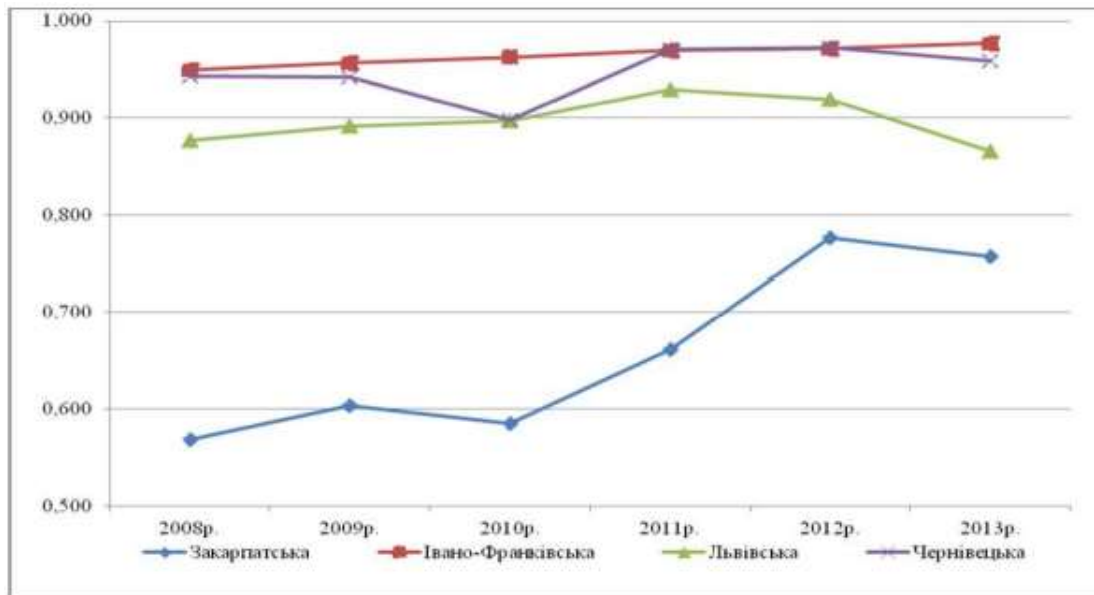

Рисунок 2.1 - Рівень розораності сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських підприємствах Карпатського регіону

Максимальний рівень розораності сільськогосподарських угідь спостерігається в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області. Слід зазначити, що на протязі 2011-2012 років, разом з господарствами цього регіону, висока розораність земель була характерна і для сільгоспвиробників Чернівецької області. Слід зазначити, що в Івано-Франківській області спостерігається чітка тенденція до збільшення частки ріллі в загальній структурі сільськогосподарських угідь. Взагалі для Чернівецької області характерне чергування періодів зростання та зниження рівня розораності сільськогосподарських угідь. Якщо на протязі 2008-2010 років спостерігалася тенденція до зниження рівня розораності, то з 2010 по 2012 рік рівень розораності збільшився. Водночас у 2011-2012 роках він був стабільним. У 2013 р. порівняно з 2011-2012 роками рівень розораності сільськогосподарських угідь Чернівецької області знизився [45].

Тенденція послідовного підвищення рівня розораності сільськогосподарських угідь Львівської області була характерною для сільськогосподарських підприємств на протязі 2008-2011 років. Починаючи з 2011 по 2013 роки спостерігалися процеси зниження рівня розораності.

Що стосується Закарпатської області, то на протязі 2008-2012 років спостерігалось стрімке збільшення рівня розораності сільськогосподарських угідь сільськогосподарськими підприємствами. Втім в абсолютному вираженні показники були значно нижчими, ніж в інших областях. У 2012 році рівень розораності став наближатися до критичного рівня – 77,8%.

Взагалі для низинних районів Закарпаття (Берегівського, Виноградівського, Мукачівського, Ужгородського) питання високої розораності сільськогосподарських угідь є найактуальнішою. Частка ріллі в загальній площі сільськогосподарських угідь тут складає близько 70%. Водночас у цій зоні зменшилася площа багаторічних насаджень. Наголос на збереження високої частки ріллі пояснюється тим, що в низинних районах області існує проблема зменшення площ сільськогосподарських угідь через зміну русел річки Тиси, Боржави, Латориці, Ужа та змивання ними генетичних обріїв.

У передгірній частині Закарпатської області відносно низинної збільшується частка пасовищ та сіножатей за рахунок зменшення орних земель. Втім процент розораності сільськогосподарських угідь тут відносно високий (близько 35%) для даної зони.

Загалом, на нашу думку, проблема малоземелля для Карпатського регіону є основною причиною високої розораності сільськогосподарських угідь. Враховуючи високі рівні їх розораності, варто визнати відсутність конкретного напрямку дій механізму управління відновлюваними природними ресурсами щодо зниження рівня розораності сільськогосподарських угідь в регіоні. Винятково це стосується сільськогосподарських підприємств. Тому потрібно вживати конкретних заходів щодо недопущення розорювання земель

сіножатеї та пасовищ; виведення з експлуатації деградованих, малопродуктивних ділянок.

Найбільший відсоток використання ріллі в усіх категоріях господарств Карпатського регіону на протязі 2010-2013 років спостерігався в Закарпатській області (рис. 2.2).

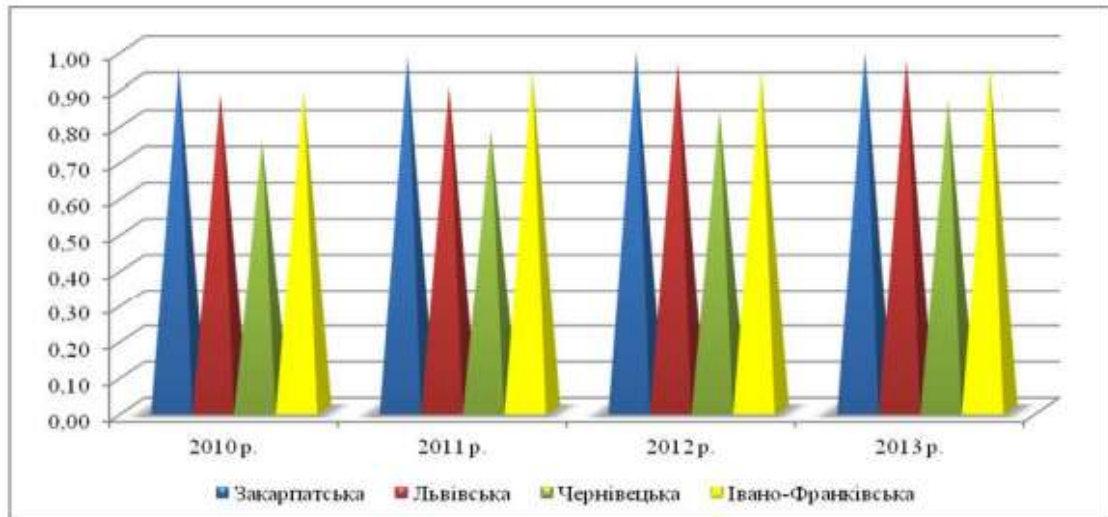

Рисунок 2.2 - Рівень використання ріллі в усіх категоріях господарств Карпатського регіону

На нашу думку, зволікання сільськогосподарських товаровиробників із впровадженням сівозміни полягає в адміністративному примусі цієї діяльності. Оскільки діюче законодавство передбачає розробку проектів запровадження сівозміни виключно у формі проектів землеустрою та дозволяє їх виготовлення тільки землепорядним організаціям. Адже запровадження сівозміни в умовах ринкової економіки передбачає переорієнтацію на рентабельне вирощування рослинницької продукції з урахуванням кон'юнктури ринку за умов обов'язкового додержання вимог охорони земель, основну роль у розробці проектів такого використання повинно належати сільгоспвиробникам, які будуть мати можливість вносити до них зміни з врахуванням викликів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Отже, механізм управління відновлюваними природними ресурсами сільського господарства в частці використання засобів сівозміни має бути

доволі лібералізований. За результатами дослідження запровадження сівозміни в господарствах населення здійснюється без застосування адміністративних методів стимулювання. Визначальний мотив внутрішній – землекористувачі повинні усвідомлювати, що відсутність сівозміни може завдати шкоди землі. Показовим є досвід європейських країн, господарства яких не мають детальних сівозмін. Приміром, кожна ферма в ЄС зобов'язана мати певну мінімальну кількість культур, а вирощування монокультури заборонено. Також існує обмеження за часом вирощування однієї і тієї ж культури на одному полі.

Законом України «Про охорону земель» визначено запровадження нормативів у ділянці охорони земель і відтворення родючості ґрунтів, у тому числі нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних сільськогосподарських регіонах. Такі нормативи встановлюються задля досягнення високих та стабільних врожаїв і запобігання виснаженню і втраті родючості ґрунту внаслідок виснаження ґрунту. Згідно з цим, Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 11 лютого 2010 р. № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських районах», якою затверджено нормативи для найкращого співвідношення культур у сівозмінах у різних сільськогосподарських районах.

Взагалі процеси охорони та відтворення земельних ресурсів досліджуваного регіону мають досить проблемний та фрагментарний характер. Вважаємо, що причиною цього є відсутність коштів на їх забезпечення. Ми погоджуємося з думкою Хвесика М. про те, що недостатній обсяг фінансування заходів, направлених на охорону земельних ресурсів, є однією з найсуттєвіших екологічних проблем країни [51, с. 196]. Отже наступна ефективність механізму використання відновлюваних природних ресурсів буде залежати від реалізації та диверсифікації його фінансових та економічних інструментів.

Механізм управління використанням відновлюваних природних ресурсів має адаптуватися до сучасних процесів погіршення природних відновлювальних можливостей земельних ресурсів. Тому варто активізувати організаційно-регулятивні функції щодо концентрації зусиль на стабілізації процесу втрати родючості ґрунтів та через цільові програми стимулювати землекористувачів до збереження та збільшення вмісту гумусу в ґрунтах, а також одночасно каталізувати згасання в галузі вапнування земель. Попри це зазначені заходи мають здійснюватися виключно в діалектичному взаємозв'язку та мати динамічний характер щодо тих територій регіону, де ведеться інтенсивне сільське господарство.

2.2. Аналіз інтенсивності використання і відтворення відновлюваних біологічних ресурсів

Збалансоване використання ресурсів у сільськогосподарському виробництві є підґрунтям ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств та показником дієвості механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів у галузі. Виробництво біоресурсів повинно здійснюватися з паралельним підвищенням родючості ґрунтів і не повинно суперечити розвитку один одного. Нинішній потенціал біоресурсів досить урізноманітний, оскільки їх можна використовувати по технологічному ланцюжку і перетворювати як на харчові, так і на енергетичні ресурси. Це змінює підходи до їх використання та визначає глибину раціональності останніх.

Втім в обох випадках це перетворення є важливим і має стратегічний державницький характер. У першому випадку йдеться про створення умов для забезпечення національної продовольчої безпеки біоресурсами, а в другому – національної енергетичної безпеки. Об'єднати такі різні на перший погляд речі можливо шляхом раціонального використання природних ресурсів. Основну продукцію, отриману з біоресурсів, необхідно направляти за цільовим

призначенням. Субпродукти потребують максимально глибокої переробки, в тому числі з метою створення енергетичного ресурсу. Це можливо завдяки перетворенню біоресурсу, вираженому в проміжному ланцюгу - побічному продукті, який є результатом життєдіяльності біоресурсу. Тому принципового значення набуває питання вивчення стану ефективності використання та відтворення біоресурсів.

Загальні результати використання ресурсів рослинництва відображаються у показнику валового збору, який визначається двома характеристиками біоресурсу – якісною та кількісною. Для виявлення впливу окремих факторів на валовий збір використаємо порівняльний підхід з використанням апарату статистичного аналізу.

Водночас вважаємо за необхідне зазначити, що визначення часового періоду дослідження є важливим. На нашу думку, фактичні дані звітного періоду слід порівнювати з тими періодами використання біологічних активів, які принципово вплинули або мали вплинути на реалізацію їх потенціалу. Перший порівняльний період – 1990 р., коли сільське господарство мало оптимальні умови для розвитку. Другий період – 2000 рік, коли вітчизняний аграрний сектор економіки вступив у нову фазу свого розвитку після Указу Президента України від 3 грудня 1999 року «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки. »

Слід зазначити, що в системі механізму управління відновлюваними природними ресурсами сільського господарства, в частині управління біоресурсами, передбачено ряд інструментів, які спрямовані на зміну якісних характеристик використовуваних біоресурсів у підгалузі рослинництва. Одним із найефективніших засобів є використання нових сортів, адаптованих до умов навколишнього середовища, та якісного насіння рослин. Завдяки цьому вдається досягти підвищення врожайності сільськогосподарських рослин на 25-30% та частково компенсувати слабку дію технологічного засобу виробництва основних сільськогосподарських культур. Оскільки сьогодні для більшості господарських формувань постає проблема повного використання

технологічного засобу через дефіцит фінансових ресурсів, необхідних для купівлі матеріально-технічних засобів.

Зміна природно-кліматичних умов, що швидко відбувається в останні роки, потребує особливої уваги сільськогосподарських товаровиробників до використання сортів, стійких до основних екологічних стресів, приміром шкідників і хворіб. На тлі низької фінансової здатності більшості агроформувань, селянських господарств все менше господарств вдається до використання засобів захисту рослин. Це призводить до посилення впливу патогенної мікрофлори і фауни на культурні рослини, внаслідок чого розширюється спектр фітопатогенних мікроорганізмів, що завдають шкоди сільськогосподарським рослинам.

В останні десятиліття в Україні проглядається зміна кліматичних умов. Через це почастишали несприятливі погодні явища для сільськогосподарських культур, зокрема озимих зернових. Це суттєво впливає на відновні можливості біоресурсів рослинництва (врожайність). Однією з головних причин зниження врожайності озимих культур є ураження рослин в осінньо-зимовий період низькими температурами за відсутності снігового покриву та утворенням льодової кірки, що є результатом чергування довгих відлиг з морозами.

Вирішальну роль у процесах використання та відтворення біоресурсів тваринництва відіграє застосований технологічний засіб. Таким чином, сучасні технології тваринництва мають передбачати виконання заходів щодо створення ефективних систем збирання, видалення, зберігання, знезараження та використання гною і гнойових стоків, вдосконалення та продуктивну роботу систем очищення повітря, правильне розміщення тваринницьких комплексів і переробних споруд щодо населених пунктів, господарські джерела водопостачання та інші об'єкти. При цьому необхідно приділяти належну увагу технологіям годівлі та утримання тварин.

У сільськогосподарських підприємствах Карпатського регіону у 2010-2013 роках проглядається тенденція до зростання середньорічних надоїв молока. Слід зазначити, що найменші надої молока отримують

сільськогосподарські товаровиробники Закарпатської області. Водночас у 2013 році порівняно з 2012 роком середньорічний надій молока в сільськогосподарських підприємствах області зменшився на 198 кг. Найвищий рівень продуктивності дійних корів спостерігається в Івано-Франківській області. Тут також мають місце найвищі темпи повного приросту середньорічних надоїв молока. Високими є і надої молока від однієї корови в сільськогосподарських підприємствах Чернівецької області. Тільки у двох районах області сільгосп підприємства мають середньорічний надій молока від корови, що перевищує середній по області показник – Івано-Франківському та Чернівецькому. У 2010 році середній показник надою молока від однієї корови по Карпатському району становив 3227 кг, у 2011 році – 3389 кг, у 2012 році – 3781 кг, у 2013 році – 3836 кг.

Середньодобові прирости свиней у сільськогосподарських підприємствах Карпатського регіону протягом 2010-2013 років щорічно збільшуються.

Найбільший рівень продуктивності тварин спостерігається в господарствах Івано-Франківської та Львівської областей, найнижчий – Закарпатської. Слід зазначити, що у 2013 році порівняно з 2012 роком у сільськогосподарських підприємствах Чернівецької області відбулося зменшення середньодобових приростів свиней – на 39 грамів.

Вівчарство відноситься до тих підгалузей тваринництва Карпатського регіону, де біоресурси за своєю продуктивністю відновлені не повністю. Відтак, на протязі 2010-2013 років спостерігається тенденція до зменшення середньорічного настригу вовни в сільськогосподарських підприємствах Львівської області. У деякі роки досліджуваного періоду інші адміністративні області проявляли незначні темпи зростання продуктивності тварин. Найвищим рівнем урожайності був у господарствах Чернівецької області [45].

На протязі 2012-2013 років середня продуктивність курей-несучок у сільськогосподарських підприємствах Закарпатської області зменшилась. Одночасно у господарствах Львівщини знизилася продуктивність курей. В

Івано-Франківській області спостерігається підвищення рівня продуктивності курей-несучок.

Вагоме місце в економічній системі використання відновлюваних природних ресурсів припадає оцінці параметрів потенціалу збереження та використання потенціалу економічного освоєння природних ресурсів. Одним із вимірів такої оцінки є обсяг валової продукції сільського господарства. Відтак, у Карпатському регіоні максимальні темпи зростання валової продукції сільського господарства спостерігалися у Львівській області (рис. 2.3).

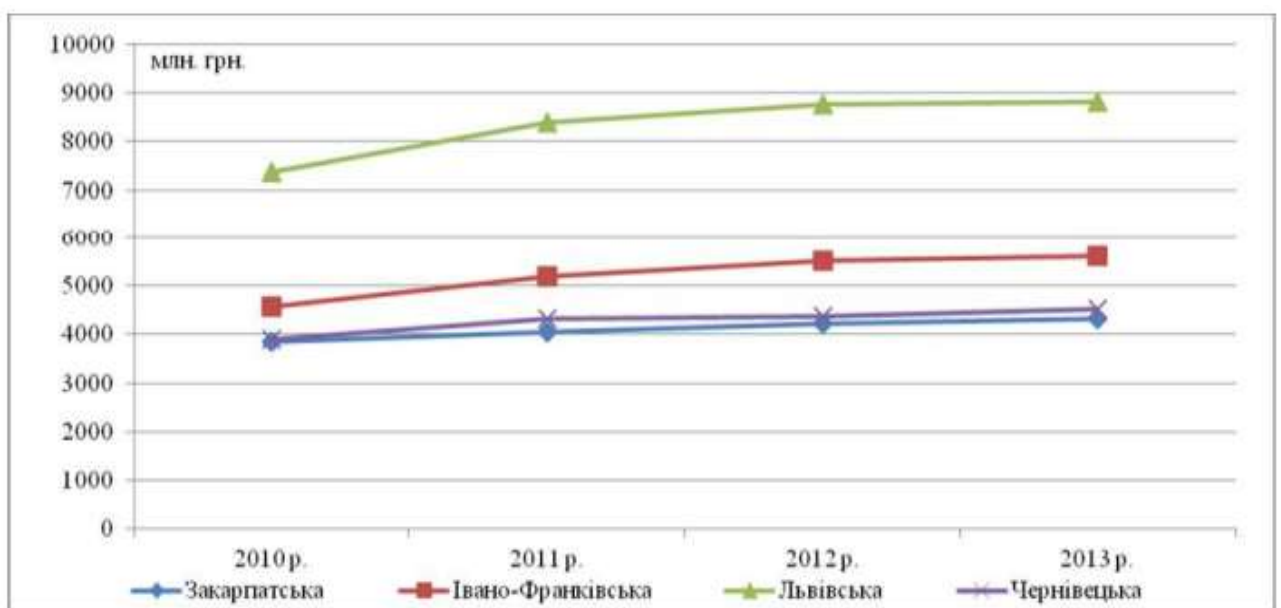

Рисунок 2.3 - Динаміка величини валової продукції сільського господарства Карпатського регіону

Найменші обсяги виробництва валової продукції сільського господарства мають Чернівецька та Закарпатська області. Що стосується рівня рентабельності основної діяльності сільськогосподарських товаровиробників області, то найвищим він є в Івано-Франківській та Львівській областях (рис. 2.4). У 2008-2010 роках діяльність досліджуваного району в Чернівецькій області була збитковою.

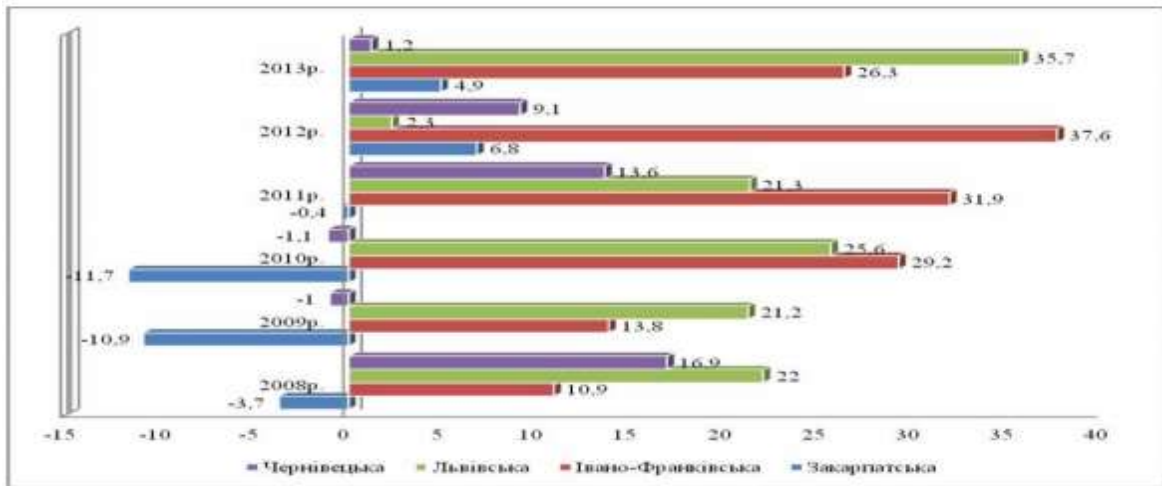

Рисунок 2.4 - Динаміка величини валової продукції сільського господарства Карпатського регіону

Разом на Закарпатську область припадає найбільший прибуток, який отримують від виробництва молока на 100 га сільськогосподарських угідь. Зазначимо, що у свинарстві господарства Івано-Франківської та Львівської областей мають прибуток, затим як у Чернівецькій та Закарпатській областях – збиток. Що стосується м'ясного скотарства, то воно є збитковим. Дещо кращі умови у галузі рослинництва для відтворення біологічних активів (табл. 2.1). Найвищим рівень прибутку у виробництві овочів одержують господарства Івано-Франківської області, попри те, що на Закарпатті зосереджено більше посівних площ. Виробництво картоплі є рентабельним у Закарпатській та Івано-Франківській областях. Виробництво зернових культур є досить збитковим, що визначає їх місце в структурі посівних площ.

Отже, заходи функціональної дії механізму управління відновлюваними природними ресурсами у рослинництві і тваринництві повинні бути спрямовані на забезпечення відтворювальних якісних і кількісних можливостей біоресурсів. Необхідно посилити роль інструментів механізму щодо покращення якісних характеристик біоресурсів рослинництва. Це дасть змогу зменшити втрати потенційних економічних вигод від зменшення валового виробництва внаслідок зниження врожайності сільськогосподарських культур. Особливу увагу слід приділити регулюванню

врожайності сільськогосподарських культур у господарствах Чернівецької та Львівської областей. Інструментарій механізму має бути зорієнтований на впровадження контролю за процесами популяризації нетипової для регіону культури – соняшнику, щоб уникнути потенційного розвитку процесів виснаження ґрунтів. У порядку механізму управління відновлюваними біологічними ресурсами рослинництва необхідно посилити функціональну дію технологічних засобів, застосування засобів захисту рослин, органічного удобрення посівів, що покращить управління продуктивністю рослин.

Таблиця 2.1 - Динаміка прибутку від виробництва продукції рослинництва в розрахунку на 1 га посівної площі, (тис. грн.)

Адміністративна одиниця	2010	2012	2013	2012/2010 (+,-)	2013/2012 (+,-)
Овочеві					
Закарпатська	49,4	120,3	88,5	70,9	-31,8
Івано-Франківська	135,5	162,5	375,7	26,9	213,2
Львівська	625,1	26,8	-2,6	-598,3	-29,4
Чернівецька	5,6	-3,3		-8,9	
Картопля					
Закарпатська	9,8	9,0	19,5	-0,7	10,5
Івано-Франківська	5,1	1,1	29,5	-4,0	28,3
Львівська	246,4	-226,0	22,7	-472,4	248,7
Чернівецька	4,1	-18,2	-319,3	-22,3	-301,1
Кукурудза на насіння					
Закарпатська	-45,3	25,0	-6,2	70,4	-31,2
Івано-Франківська	209,2	443,0	-431,1	233,8	-874,1
Львівська	351,6	485,9	-554,8	134,3	-1040,8
Чернівецька	103,5	-154,8	216,5	-258,3	371,3
Ячмінь					
Закарпатська	-121,0	-101,8	-58,1	19,1	43,7
Івано-Франківська	-26,8	165,1	-40,1	191,9	-205,3
Львівська	258,6	358,5	-19,5	99,9	-378,1
Чернівецька	-93,6	296,1	-80,5	389,7	-376,6
Пшениця					
Закарпатська	-68,7	-6,4	-12,4	62,2	-6,0
Івано-Франківська	-5,9	313,7	-431,8	319,5	-745,5
Львівська	1,9	-31,0	-333,3	-32,9	-302,3
Чернівецька	-309,4	420,6	-550,7	730,0	-971,4

У тваринництві функціональна дія механізму має бути зосереджена на питанні управління поголів'ям сільськогосподарських тварин. Особливо це важливо для великої рогатої худоби та корів. Окрім цього, окрему роль слід відвести засобам стимулювання зростання продуктивності

сільськогосподарських тварин. Перш за все, це стосується виробництва яєць і вовни. Особливу увагу механізм має приділити господарствам, які займаються розведенням тварин у Львівській області, оскільки область одержує значні втрати потенційних економічних вигод від коливань рівня продуктивності тварин та зменшення популяції окремих видів. Необхідно посилити регулюючу функцію механізму вирішення проблеми кормовиробництва та використання кормів. Таким чином, для господарств Закарпатської області питому вагу грубих кормів у комбікормах необхідно довести до показників її середнього значення по області.

Отже, наступне дослідження функціонування механізму управління відновлюваними природними ресурсами повинне здійснюватися на базі вивчення внутрішньорегіональних особливостей застосування його інструментів, створення умов для розвитку та суттєвого вдосконалення соціальної та екологічної відповідальності суб'єктів господарювання, спрямованих на раціональне використання відновлюваних природних ресурсів, їх охорону, рішення економічних проблем і створення умов для забезпечення відтворення ресурсів.

2.3. Аналіз ефективності чинного механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів

Механізм управління використанням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві має забезпечити комплексний вплив на процеси використання та відтворення цих ресурсів на кожному етапі їх функціонування, з метою забезпечення відповідного рівня віддачі цих ресурсів та формування умов для кількісного та якісного розширеного відтворення. Специфіка використання природних ресурсів у сільському господарстві не дає змоги уповільнювати процес виробництва, а відтворення ресурсів є безперервним, динамічним, послідовним процесом повторення всіх елементів. Тому присутність злагодженої системи управління має позитивно вплинути на

якість прийнятих управлінських рішень щодо відновлюваних природних ресурсів. Механізм управління використанням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві не повинен носити статичний характер, а постійно реагувати на зміни в ефективності використання та відтворення цих ресурсів. Через це для оптимізації системи управління використанням відновлюваних природних ресурсів важливо зосередитися на ряді локальних підсистем, кожна з них направлена на прийняття конкретних управлінських рішень. Подібними локальними системами в рамках усього механізму управління аграрною галуззю є окремі регіони держави, що мають загальні природно-кліматичні характеристики, аналогічний набір ресурсів. Тому саме на рівні локальних підсистем здійснюється переробка аналітичних потоків, яку можна здійснювати найбільш ефективно, що дасть змогу приймати аргументовані економічні рішення та на основі виконання контрольних-координаційних функцій удосконалити процес їх прийняття.

На нинішньому етапі діяльності механізму управління відновлюваними природними ресурсами векторна направленість використання природних ресурсів та координація цього процесу забезпечуються шляхом реалізації як комплексних, так і спеціалізованих загальнодержавних, регіональних і галузевих програм, де застосовування відновлюваних природних ресурсів є ключовим або додатковим об'єктом програмування. У складі таких програм реалізуються окремі інструменти розглянутого механізму.

На нашу думку, дослідження структури та визначення ефективності механізму використання відновлюваних природних ресурсів має ґрунтуватися на аналітичному вивченні програмних заходів, які реалізуються у галузі забезпечення використання та відтворення земельних ресурсів, біологічних ресурсів рослинництва і тваринництва, та економічної, екологічної та соціальної ефективності використання та стан відновлення природних ресурсів.

У межах Карпатського регіону щодо бюджетної підтримки рослинництва та тваринництва спостерігаються такі тенденції (рис. 2.5-2.8).

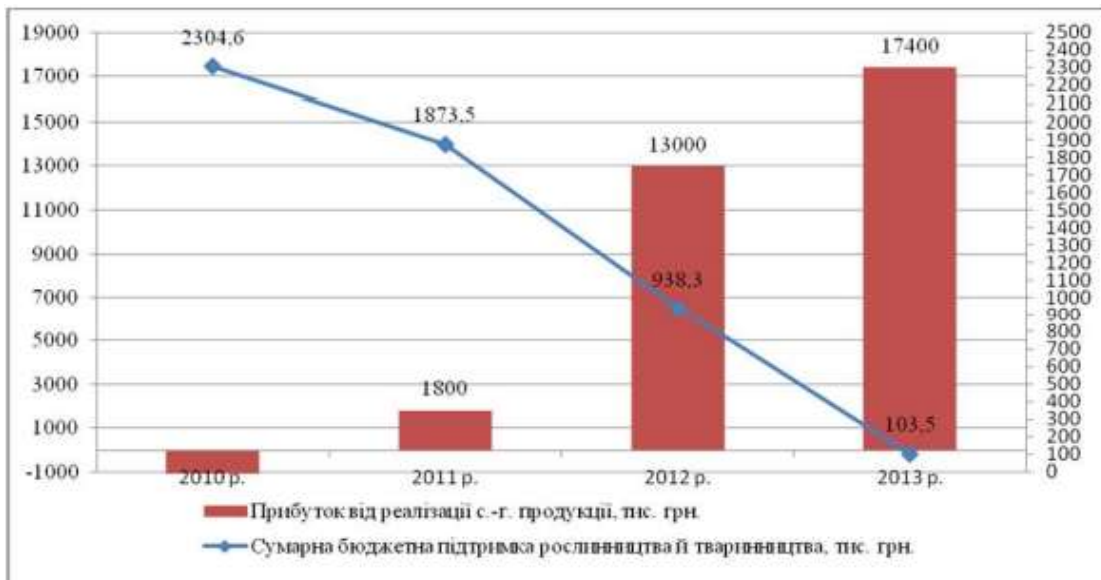

Рисунок 2.5 - Динаміка бюджетного фінансування рослинництва й тваринництва та розміру прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції сільськогосподарських підприємств Закарпатської області

Сільськогосподарські підприємства Закарпаття після збиткової діяльності у 2010 році протягом 2011-2013 років показують виразну тенденцію до зростання показника абсолютної ефективності діяльності. Замість цього спостерігається тенденція до зниження рівня бюджетного забезпечення підгалузей рослинництва та тваринництва Закарпаття.

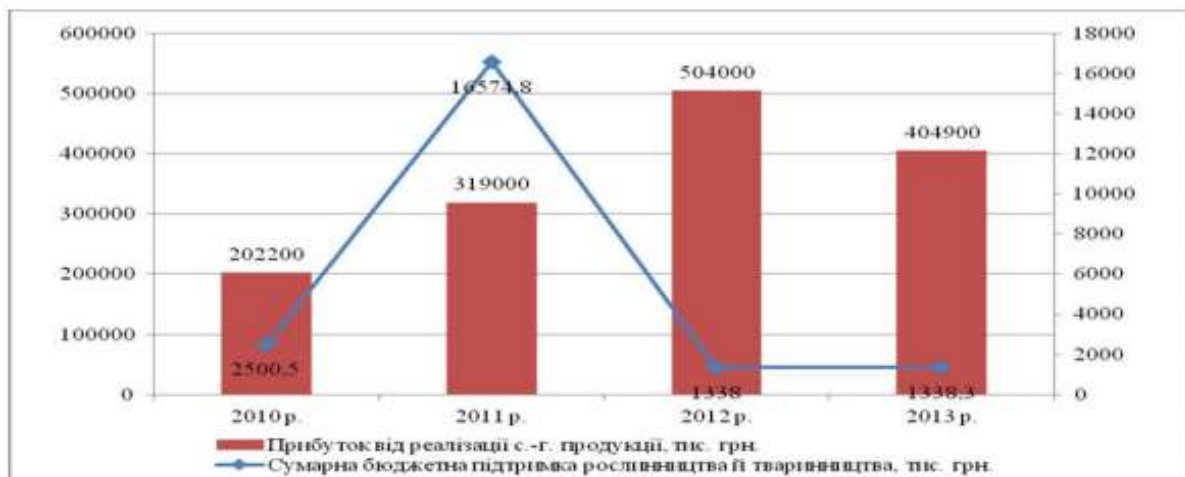

Рисунок 2.6 - Динаміка бюджетного фінансування рослинництва й тваринництва та розміру прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області

На протязі 2010-2012 років у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області зростає економічна ефективність сільськогосподарських підприємств, яка виражається розміром прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції. Але у 2013 році порівнюючи з 2012 роком прибуток підприємств області зменшився. Бюджетне сприяння рослинництва та тваринництва в області було максимальним у 2011 році. Це сприяло підвищенню ефективності роботи підприємств у 2012 році. У 2012-2013 роках бюджетне фінансування підгалузей сільського господарства було найнижчим за весь час дослідження.

Рисунок 2.7 - Динаміка бюджетного фінансування рослинництва й тваринництва та розміру прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції сільськогосподарських підприємств Львівської області

У Львівській області чітко простежується тенденція до зниження рівня державної підтримки, а розмір прибутку сільськогосподарських підприємств коливається за роками досліджуваного періоду.

Тільки в Чернівецькій області простежується чітка тенденція збільшення рівня державної підтримки рослинництва та тваринництва, але, з 2011 року спостерігається зниження рівня прибутку сільськогосподарських підприємств області.

Рисунок 2.8 - Динаміка бюджетного фінансування рослинництва й тваринництва та розміру прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції сільськогосподарських підприємств Чернівецької області

Динаміку бюджетного фінансування виконання програм використання відновлюваних природних ресурсів у рослинництві та тваринництві в сільськогосподарських підприємствах Карпатського регіону наведено на рис. 2.9-2.10.

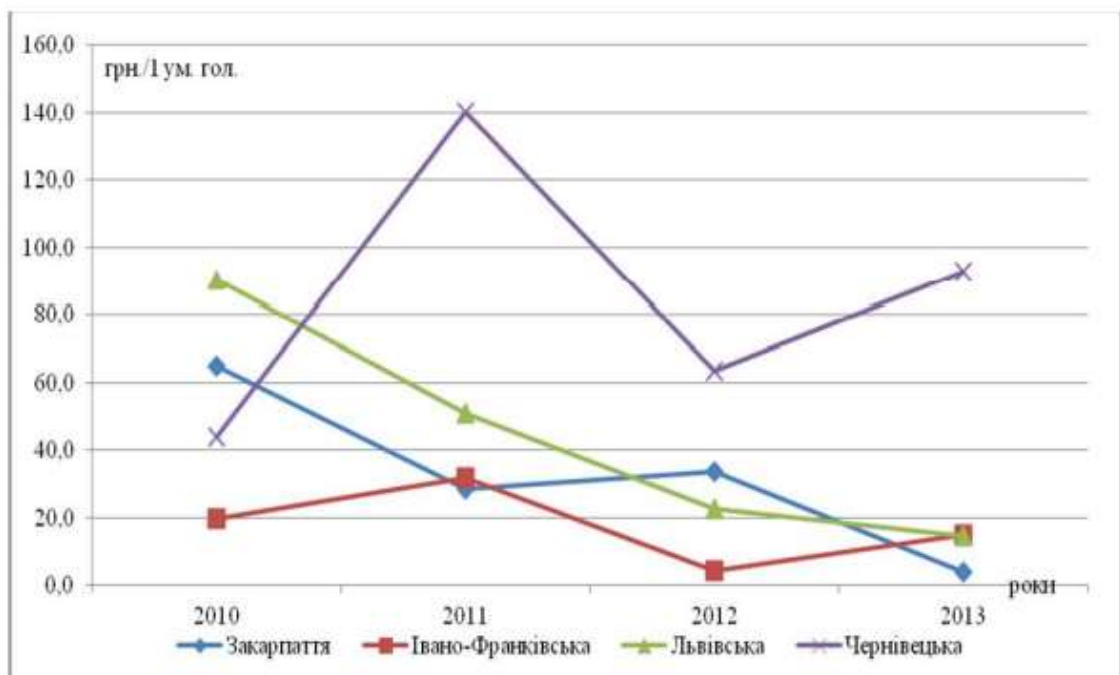

Рисунок 2.9 - Динаміка бюджетного фінансування в розрахунку на 1 умовну голову сільськогосподарських тварин

Найбільший рівень бюджетного фінансування використання біоресурсів тваринництва в Чернівецькій області. Водночас спостерігаються процеси почергового зростання та падіння державної підтримки. В інших районах рівень підтримки досить низький.

При використанні біоресурсів у рослинництві рівень державної допомоги досяг максимального рівня у 2011 році в Івано-Франківській області. У 2012-2013 роках обсяг підтримки досяг рівня Львівської області. Порівняно з іншими регіонами, підприємства Закарпатської області у 2010-2011 роках отримали досить значну дотацію з бюджету на гектар ріллі.

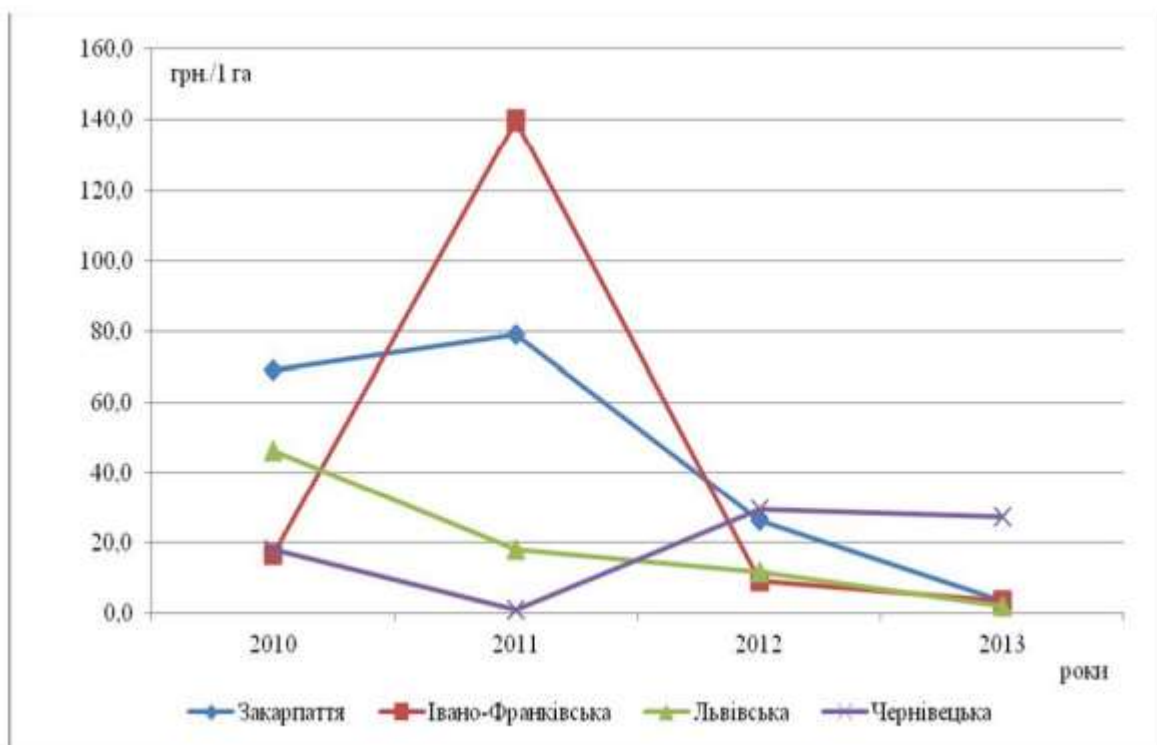

Рисунок 2.10 - Динаміка бюджетного фінансування в розрахунку на 1 га ріллі

Отже, спостерігається вагоме зменшення рівня державного фінансування заходів щодо сприяння використанню та відтворення природних ресурсів у галузі рослинництва і тваринництва на протязі 2010-2013 років.

Механізм управління використанням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві направлений на комплексне та системне управління земельними ресурсами, біологічними ресурсами в рослинництві та

тваринництві. Ефективність його діяльності потребує певної оцінки. Така оцінка необхідна в першу чергу для виявлення тих проблемних елементів у сфері використання чи відтворення відновлюваних природних ресурсів, які виникають.

Дана оцінка забезпечує певну адаптивність і динамічність механізму, оскільки за її результатами змінюються окремі засоби управління, або їх сукупність, регулюється сила впливу окремих функцій управління. Запропонований нами підхід до оцінки ефективності механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів потребує формування якісної оцінки його використання на основі значень екологічних, економічних та соціальних проявів експлуатації та відтворення цих ресурсів. Базою науково-методичного підходу до оцінки ефективності функціонування механізму, що розглядається, є інтегральний підхід, відповідно до якого формуються проміжні величини екологічних, економічних і соціальних результатів використання ресурсів з подальшим їх зведенням до єдиний показник оцінки.

На базі вихідних даних ми нормували показники за економічними, соціальними та екологічними еталонами. На базі нормованих значень показників визначено середнє якісне значення рівня ефективності механізму управління відновлюваними природними ресурсами. Інтегральну оцінку визначено динамічно за результатами показників 2011 та 2013 років. На базі цього проведено класифікацію регіонів за функціональним впливом розглянутого механізму на стан використання та відтворення природних ресурсів (рис. 2.11).

Найефективнішою функціональна дія розглянутого механізму виявляється по відношенню до відновлюваних природних ресурсів в Івано-Франківській області. Попри це в динаміці проглядається розвиток механізму на конкретній ділянці. Найгірше функціональна спрямованість досліджуваного механізму виявляється в системі використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів Закарпатської області. У цій зоні

Карпатського регіону ефективність управління динамікою відтворювальних процесів нижча за середній рівень по регіону, а динаміка покращення її функціонування відсутня.

Рисунок 2.11 - Рівні функціонального впливу механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів сільського господарства на стан використання та відтворення природних ресурсів

За результатами інтегральної оцінки виявлено зниження функціональності механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів Чернівецької області. Якщо у 2011 р. рівень розвитку механізму в цій сфері можна було охарактеризувати як середній за функціональною спрямованістю, то у 2013 р. він був нижче середнього. Це сталося через погіршення механізму управління всіма відтворювальними ресурсами сільського господарства області, хоча розрив у рівні інтегральної оцінки у 2011 та 2013 роках досить незначний. Замість цього у Львівській

області інтегральна оцінка ефективності функціональної спрямованості механізму управління відновлюваними природними ресурсами у 2011 році була подібною до оцінки Чернівецької області та складала 0,49, що дало змогу характеризувати ефективність механізму середньою. У 2013 році значення інтегрального показника в цій сфері підвищилося, що говорить про підвищення ефективності розглянутого механізму в системі управління відновлюваними природними ресурсами, але це не дало змоги характеризувати рівень розвитку механізму вище середнього.

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ВІДНОВЛЮВАНИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

3.1. Вдосконалення державного регулювання використанням відновлюваних природних ресурсів

В нинішніх умовах ринкової економіки головними завданням розвитку сільського господарства є пошук точної комплексної системи оцінювання ефективного управління використанням та охорони природних ресурсів. Даний пошук варто здійснювати в межах вдосконалення державного управління та регулювання процесу використання відновлюваних природних ресурсів. Управління природними ресурсами визначається потребою в постійному вдосконаленні процесу використання природних ресурсів, оптимізацією розподілу природних ресурсів між ділянками господарського комплексу та раціоналізацією їх використання в кожній з них, розробкою та запровадженням комплексу заходів щодо охорони природних ресурсів і підвищення продуктивності та економічної ефективності використання сільськогосподарських угідь на засадах збалансованого розвитку. Зважаючи на це, вдосконалення державного управління природними ресурсами слід розглядати через призму його складових: удосконалення правового поля регулювання процесів природокористування, функцій і завдань органів державного управління, принципів і методів управління, вдосконалення стимулюючий інструментарію регулювання процесів використання відновлюваних природних ресурсів. Через це, для визначення стратегічних переваг формування механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів необхідно чітко визначити юридичні основи державного регулювання даних процесів у сільському господарстві.

Головними нормативними документами державного регулювання процесів використання відновлюваних природних ресурсів у сільському

господарстві являються Земельний кодекс України [12], Водний кодекс України [6], Лісовий кодекс України [21], Закони України "Про рослинний світ" [41], "Про охорону земель" [38], "Про охорону навколишнього природного середовища" [39], "Про тваринний світ" [42] та інші нормативні акти [36; 37; 40].

Обстеження наявної законодавчої бази регулювання процесів використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві представлено в табл. 3.1.

Розглянувши нормативно-правову базу регулювання використання відновлюваних природних ресурсів, можемо перейти до розгляду органів державного регулювання. До органів загальної компетенції державного регулювання процесів використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві належать Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України.

Здійснення існуючих функцій та завдань державного управління відновлюваними природними ресурсами потребує вдосконалення регуляторного інструментарію стимулювання їх збалансованого використання. Ключовими регуляторними інструментами стимулювання процесів раціонального природокористування є оподаткування, компенсації та доплати, страхування, інвестиції, ціноутворення, штрафи, рента. Подібні інструменти призначені для формування та встановлення правил поведінки природокористувачів по відношенню до відновлюваних природних ресурсів та один до одного. Отже, підсумовуючи викладений вище матеріал, подамо систему державного регулювання процесів використання відновлюваних природних ресурсів у вигляді схеми (рис. 3.1).

Таблиця 3.1 - Існуюча нормативно-правова база регулювання процесів використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві

Нормативно-правовий акт	Зміст нормативно-правового акта	Потребує доповнення в напрямі
1	2	3
Земельний кодекс України	Регулює питання, що стосуються повноважень Верховної Ради України, органів виконавчої влади у сфері земельних відносин, склад та цільове призначення земель України, право на землю, питання продажу земель, гарантії та припинення прав на землю, охорону земель, управління в галузі використання і охорони земель, економічне стимулювання раціонального використання земель, відповідальність за порушення земельного законодавства	Удосконалення формування інфраструктури ринку земель, урегулювання процедури продажу земель, проведення земельних аукціонів і конкурсів; посилення контролю за дотриманням правового статусу земель та їх цільовим призначенням, посилення застережних заходів та узаконення додаткових важелів впливу місцевих органів влади на нових власників з метою недопущення безгосподарного використання земельних ресурсів.
Водний кодекс України	Регулює питання, що стосуються управління і контролю за використанням і охороною вод, відтворенням водних ресурсів, наведено компетенцію державних органів управління та контролю за використанням та охороною водних ресурсів, питання економічного регулювання раціонального використання і охорони водних ресурсів, порядок водокористування, питання охорони вод, відповідальність за порушення водного законодавства	Удосконалення питань оренди водних ресурсів
Лісовий кодекс України	Регулює питання щодо прав власності на ліси, користування лісами, особливостей державного регулювання та управління у сфері лісових відносин, організацію ведення лісового господарства, зміну цільового призначення земельних лісових ділянок, особливості ведення лісового господарства, використання та відтворення лісів, заходи з підвищення продуктивності лісів, поліпшення якісного складу та збереження біорізноманіття в лісах, охорону і захист лісів, контроль за охороною та відтворенням лісів, фінансування заходів з підвищення продуктивності лісів, заходи з економічного стимулювання розширеного відтворення лісів, відповідальність за порушення лісового законодавства	Удосконалення питань власності та шляхи приватизації, оподаткування, оренди, фінансування; правових аспектів виконання міжнародних угод зі сталого лісоуправління; удосконалення механізму розподілу функцій з розпорядження лісами між органами державної влади різних рівнів; чітко розмежування повноважень держави з управління та господарювання, законодавче закріплення правил, що визначають принципи і норми ведення лісового господарства

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Закон України "Про рослинний світ"	Регулює використання природних рослинних ресурсів, їх відтворення, охорону, питання селекції рослин та ботанічних колекцій, контроль в галузі охорони, використання та відтворення рослинного світу, державний облік, кадастр і моніторинг рослинного світу, відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ	Регулює використання лише несільськогосподарських рослин, які є природними об'єктами і частиною екосистеми
Закон України "Про тваринний світ"	Регулює використання об'єктів тваринного світу, їх охорону, питання моніторингу, державного обліку тваринного світу, контроль у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, відповідальність за порушення законодавства про тваринний світ, міжнародні відносини України у сфері охорони, використання та відтворення тваринного світу	Правовий режим сільськогосподарських і свійських тварин визначається відповідно аграрним чи цивільним законодавством, але не природно-ресурсовим, тобто на них не поширюється дія Закону "Про тваринний світ"
Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища"	Регулює екологічні права та обов'язки громадян, повноваження рад та органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, спостереження, прогнозування, облік у галузі охорони навколишнього природного середовища, екологічну експертизу, стандартизацію і нормування, контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, економічний механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, регулювання надзвичайних екологічних ситуацій, міжнародних відносин у сфері охорони довкілля	Усунення дублювання розділу IX "Регулювання використання природних ресурсів" із законами України "Про рослинний світ", "Про тваринний світ"
Закон України "Про охорону земель"	Регулює повноваження органів державної влади і місцевого самоврядування в галузі охорони земель, контроль у галузі охорони земель, наведено систему заходів з охорони земель, державні стандарти і нормативи в галузі охорони земель, питання фінансування охорони земель і ґрунтів, відповідальність за порушення земельного законодавства	Посилення адміністративної відповідальності за нещадне та неефективне використання земель, що призводить до екодеструктивного навантаження на довкілля та зниження сільськогосподарського виробництва в цілому

Рисунок 3.1 - Система державного регулювання використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві

Як помітно з рисунку, така система складається з кількох взаємопов'язаних елементів, реалізація яких дасть змогу створити правове поле для регулювання використання відновлюваних природних ресурсів. Покращання завдань і функцій держави та спеціальних органів державного регулювання відновлюваних природних ресурсів, належного юридичного поля дасть змогу здійснити основні принципи концепції збалансованого природокористування та забезпечити сталий розвиток природних ресурсів як ціле.

Отже, заходи щодо підвищення ефективності державного регулювання процесів використання відтворюваних природних ресурсів передбачають формування та вдосконалення нормативно-правової бази регулювання процесів використання відтворюваних природних ресурсів, перед усім Земельного, Водного, Лісового кодексів України, Законів України "Про тваринний світ", "Про рослинний світ"; перетворення функцій органів державного регулювання використання відновлюваних природних ресурсів та

вибір інструментів стимулювання забезпечення ефективного використання відновлюваних природних ресурсів.

3.2. Запровадження світових економічних стандартів якості сільськогосподарської продукції та навколишнього середовища

Сьогоднішні тенденції використання природних ресурсів та виробництва сільськогосподарської продукції з ціллю продовольчої безпеки торкаються не лише кількісної забезпеченості продуктами харчування, а й якісної складової, яка полягає насамперед у його екологічності, оскільки вона безпосередньо пов'язана зі здоров'ям споживачів. Потреба розробки та запровадження екологічних стандартів якості сільськогосподарської продукції зумовлена посиленням антропогенного впливу, переважно негативного, як на агроєкосистеми, так і на навколишнє середовище загалом.

В Україні регулювання відносин між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями та споживачами харчових продуктів здійснюється Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів і харчової сировини» [35], яка характеризує правовий порядок забезпечення безпечності та якості харчових продуктів, що виробляються, перебувають в обігу, імпортуються та експортуються.

Вагомою складовою розробки, запровадження та додержання екологічних стандартів довкілля та якості сільськогосподарської продукції в умовах ринкової економіки є організація та забезпечення функціонування механізму державного регулювання як неподільної ефективної системи з розподілом повноважень та структурою. Проведено аналіз законодавчих актів, що налагоджують взаємовідносини суб'єктів господарювання та споживання у галузях, що визначають якість та безпечність харчових продуктів, охорону навколишнього середовища, розроблення стандартів, умов виробництва органічної продукції. Такий аналіз дав змогу узагальнити систему органів управління в досліджуваній галузі (рис. 3.2).

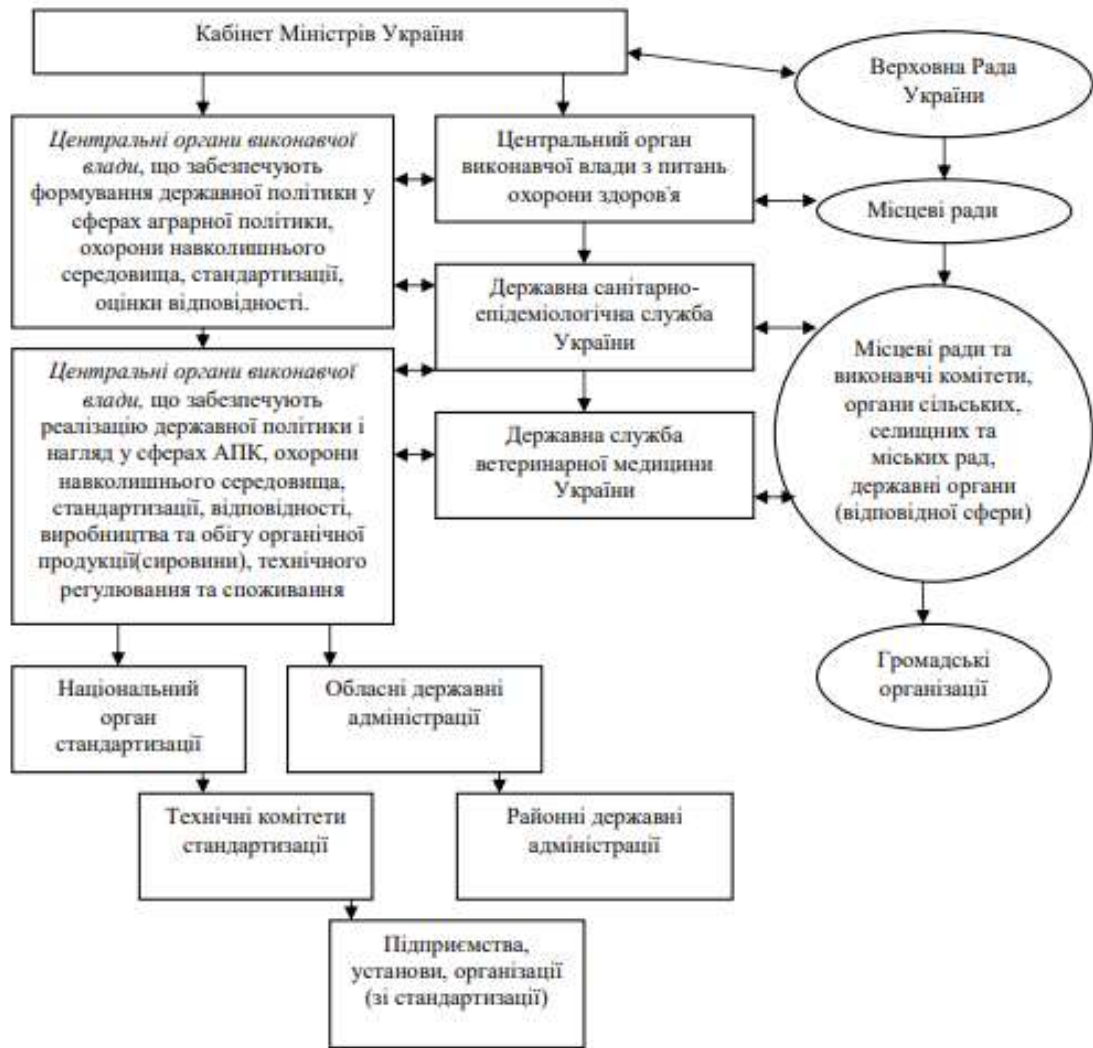

Рисунок 3.2 - Система органів управління у сфері забезпечення екологічної стандартизації якості сільськогосподарської продукції та навколишнього середовища

Наведена на рисунку схема показує, що в Україні діє складний механізм управління забезпеченням екологічної стандартизації якості сільськогосподарської продукції та охорони навколишнього середовища з ієрархічною структурою державного підрозділу центральних органів виконавчої влади у поєднанні зі спеціальними службами та комітетами, співіснують з паралельною гілкою органів самоврядування та громадськими організаціями.

Вирішальні завдання, реалізація яких неможлива без розробки та впровадження екологічних стандартів якості сільськогосподарської продукції, представлені в ієрархічній послідовності на рис. 3.3.

Рисунок 3.3 - Ієрархія завдань сільськогосподарського виробництва на перспективу із забезпеченням відповідності продукції екологічним стандартам якості

Задля забезпечення ефективності механізму розробки, запровадження та дотримання екологічних стандартів потрібно враховувати багато факторів – як об’єктивних, так і суб’єктивних, серед яких:

1. Базові фактори; вони повинні включати всі ресурси сільськогосподарського виробництва, враховуючи насамперед їх якісну складову та стан навколишнього середовища, які є визначними факторами, що впливають на досягнення виробництва якісної продукції. Це дозволить оцінити потенційні можливості екологізації сільськогосподарського виробництва, визначити заходи, направлені на покращення якісних показників самих ресурсів та навколишнього середовища, з метою впровадження більш високих стандартів якості.

2. Реальні фактори, врахування яких дасть змогу адаптувати та градувати стандарти якості навколишнього середовища до можливостей виробничо-екологічних системи і, відповідно, самих продуктів за якістю.

3. Попит як фактор - оцінка можливостей забезпечення сільськогосподарською продукцією потреб внутрішнього ринку та можливостей експорту за якістю продукції. Тому необхідно розробити та запровадити стандарти з урахуванням прямо пропорційної залежності якості та ціни, що буде сприяти забезпеченню доступності основної частини населення до харчових продуктів із гарантією їх безпеки.

4. Стратегічні фактори; слід сформувавши систему розвитку та сертифікації екологічно чистого виробництва як одного з перспективних напрямків експортної спрямованості галузі. Попри це сертифікації піддається зовнішнє середовище, усі виробничі ресурси, включаючи здоров'я персоналу, а також усі етапи виробництва, транспортування, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. При цьому слід вживати заходів щодо впливу на ту частину зовнішнього середовища та природних ресурсів, показники якої не відповідають стандартам якості довілля з метою приведення їх до відповідності.

Враховуючи те, що функціонування механізму екологічних нормативів задіює інтереси держави, органів місцевого самоврядування та приватного сектору, необхідно враховувати та поєднувати інтереси всіх учасників господарського використання відновлюваних природних ресурсів на стадії розробки та впровадження стандартів. З ціллю оптимізації процесу погодження радимо запровадити систему партнерських відносин між державою, представниками місцевих влади та приватним сектором, модель якої наведено на рис. 3.4.

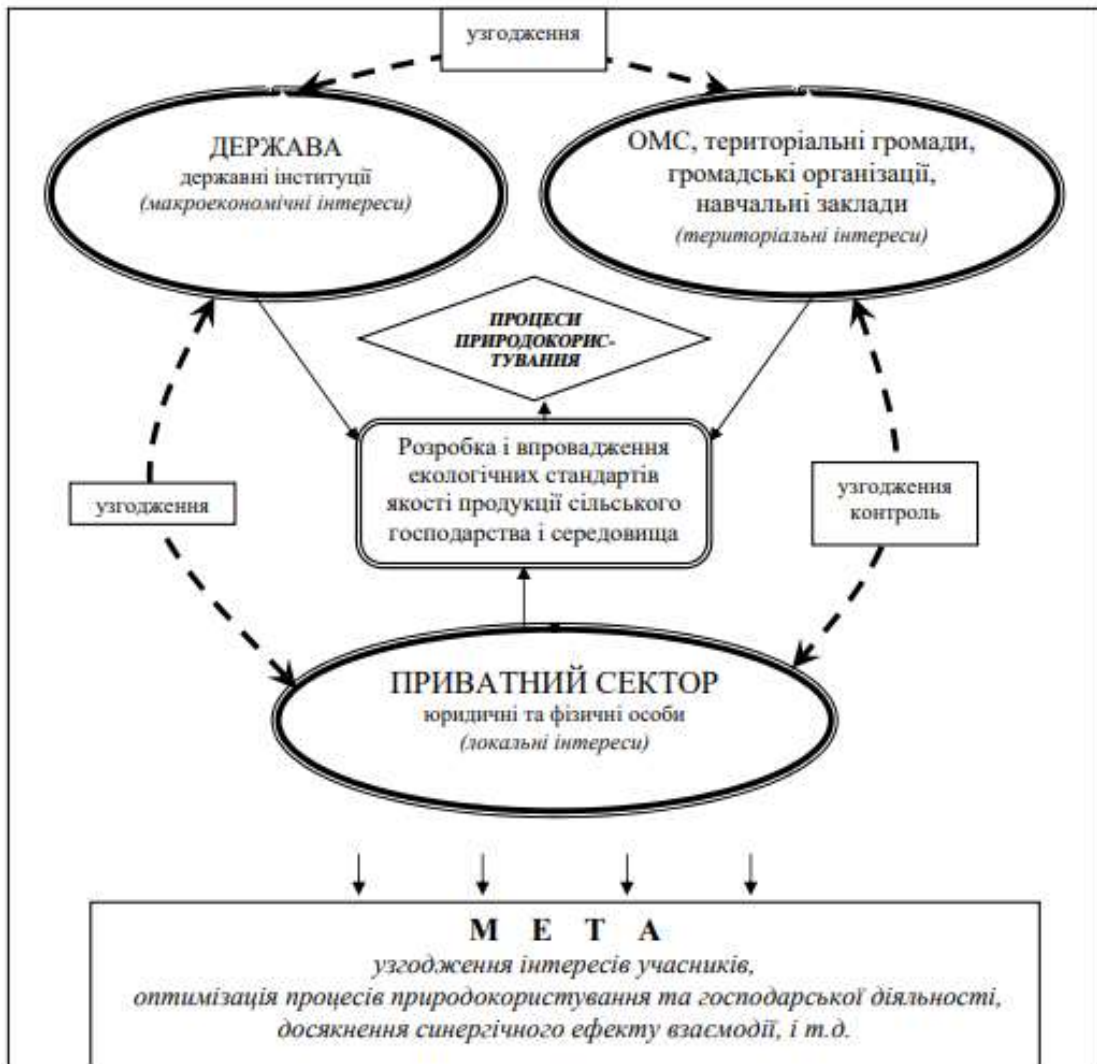

Рисунок 3.4 - Тріадна модель державно-приватного партнерства у сфері впровадження екологічних стандартів якості сільськогосподарської продукції та середовища

Зі сторони органів самоврядування та державного управління задля вирішення питань якості та безпеки сільськогосподарської продукції слід зосередити основну увагу на забезпеченні виконання екологічних стандартів, організації дієвого контролю за їх дотриманням, реалізації системи сертифікації продукції, щоб гарантувати її безпеку. Разом з організаційними заходами потрібно сформувати жорстку систему протидії корупції шляхом посилення персональної відповідальності за порушення та зловживання, насамперед у галузі запровадження стандартів якості, контролю та сертифікації харчових продуктів.

Отже, розробка та запровадження екологічних стандартів якості сільськогосподарської продукції та навколишнього середовища базується на визначенні відповідності даних використання природних ресурсів встановленим нормам продовольчої безпеки та критеріям балансу, проведенні екологічного моніторингу як споживачів і виробників сільськогосподарської продукції.

3.3. Підвищення активності органів місцевого самоврядування в управлінні природними ресурсами

Доцільність ролі органів місцевого самоврядування підвищується за умов формування критеріїв розробки концепції чи окремого теоретичного підходу до забезпечення раціонального використання відновлюваних природних ресурсів у процесі ведення сільського господарства. Посилення цього впливу зумовлене потребою регулювання взаємовідносин людини і природи на найнижчому рівні системи регіонального розвитку, де органам місцевого самоврядування призначається посередницька роль у забезпеченні гармонізації відносин між природою і діяльністю людини. При цьому важливо налагодити ефективну взаємодію по всій ієрархічній драбині управлінських структур, починаючи від спеціальних і загальних органів державного управління і закінчуючи органами місцевого самоврядування.

Врегулювання питань розподілу повноважень між державою та регіоном регулюється Конституцією або законом на базі принципів політичної децентралізації як організаційно-правового положення, який використовується у разі виконання заходів, запланованих громадою є більш ефективними ніж аналогічні заходи на національному, регіональному чи місцевому рівнях загалом.

Регіон відповідає за будь-яку діяльність регіонального характеру та виконання делегованих йому повноважень. Попри це будь-які рішення держави щодо області не можуть прийматися без згоди останньої, що в першу

чергу стосується заходів, які впливають на фінансовий стан області. У ході здійснення своїх повноважень регіони та територіальні громади, застосовуючи принцип субсидіарності, мають співпрацювати на основі взаємної довіри. Окрім того, регіон повинен мати фінансову автономію та особисті ресурси, достатні для виконання своїх повноважень, з дотриманням певних принципів управління власними ресурсами [51, с. 38]: економія, ефективність, оптимальне витрачання коштів та турбота про громадянина. Основні принципи формування бюджету, розподілу прибутків і видатків закріплюються в Конституції або законі, але область може приймати рішення про встановлення місцевих податків і зборів. Область, яка представляє волевиявлення громадян, є найкращою формою організації, яка дозволяє самостійно вирішувати проблеми місцевого значення, в тому числі з огляду на володіння більш достовірною інформацією про проблемні питання, а також можливість їх вирішення безпосередньо на місцях. Проте, через недостатність наданих органам місцевого самоврядування повноважень, їхні рекомендації щодо вирішення проблемних питань та формування перспектив розвитку, приміром у сфері раціонального використання відновлюваних природних ресурсів сільського господарства, мають орієнтовний характер.

Через зв'язок з процесами євроінтеграції та прикордонним розташуванням Карпатського регіону, що входять до його складу, раціональним є вивчення європейського досвіду формування систем управління територіями, у тому числі місцевого самоврядування. Однією з перших у 1951 році була організована Європейська рада муніципалітетів і регіонів, яка забезпечила представництво субнаціональних територіальних громад на загальноєвропейському рівні. Поважну організацію в 1991 році було реорганізовано в регіональне відділення Міжнародної спілки місцевих влад, яка діє з 1913 року. В даний час забезпеченням участі місцевих і регіональних влад у європейській інтеграції та роботі Ради Європи займається створений у 1994 році Конгрес місцевих і регіональних влад Європи, який є постійним дорадчим органом Ради Європи. Безкомпромісно важливим моментом

діяльності Конгресу стало визнання різниці в природі та ролі двох «рівнів» територіальної влади — місцевої та регіональної. Тому Конгрес складається з двох палат: палати місцевих органів влади та палати регіонів [25, с. 62].

Пріоритетами у розвитку напрямків діяльності Конгресу місцевих і регіональних влад Європи, які визначають посилення субнаціонального рівня управління, є перш за все [14, с. 103]: створення ефективного місцевого та регіонального самоврядування в різних галузях людського господарства; налагодження міжрегіонального співробітництва, особливо в прикордонних районах, та сприяння миру, взаєморозумінню та економічному зростанню; аналіз стану місцевої демократії та розвиток механізму участі громадян країни в первинних формах місцевого самоврядування; притягнення місцевої та регіональної влади до досягнення ідеалу європейської єдності; забезпечення участі депутатів місцевих та регіональних рад у розробці програм розвитку пріоритетних видів господарської діяльності на окремій території.

Ці постулати направлені на формування ефективного механізму управління, який дасть змогу виявити потенціал територіального розвитку, буде сприяти його раціональному використанню в процесі виробничої діяльності, а також охороні та збереженні природних ресурсів, приміром відновлюваних, що в першу чергу актуально в сільській місцевості. Попри це важливою є функція контролю та відповідальності за результати діяльності органів місцевого самоврядування зі сторони громадян.

За даними експертів Charities Aid Foundation [28, с. 17], у проміжних суспільствах саме громади та органи місцевого самоврядування виконують визначальну роль у забезпеченні збалансованого розвитку територій, які в ході переходу до ринкової економіки опинилися в маргіналізованому чи депресивному стані. Зазначена модель буде сприяти формуванню комплексного підходу до результативного використання людських, матеріальних, природних і фінансових ресурсів.

Попри це переважаючим має бути підхід «знизу вгору», що сприятиме більш ефективному вирішенню місцевих проблем, пов'язаних із

забезпеченням життєдіяльності людини, приміром, використанням природних ресурсів у різних видах господарської діяльності, в тому числі в сільському господарстві, де формується передусім продовольча безпека країни.

До вирішення проблемних питань розвитку територій важливо залучати всі верстви територіальної громади: інтелігенцію, підприємців, громадські організації, представники етнічних груп та релігійних конфесій, молодь, органи місцевого самоврядування через систему приватного партнерства. У цій площині територіальна громада має можливість залучати та використовувати внутрішній потенціал населеного пункту для реалізації самоврядних прав у межах законодавчого забезпечення.

Водночас органи місцевого самоврядування виконують роль об'єднувача та спрямовування зусиль усіх членів територіальних громад, бізнес-структур та інших груп, на базі дотримання правила рівноправності та прозорості, у напрямку підвищення активності усіх учасників даного процесу з метою забезпечення збалансованого розвитку економічних сфер діяльності як на регіональному, так і на місцевому рівнях.

З ціллю ефективнішого здійснення власних повноважень, захисту прав та інтересів територіальних громад відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи місцевого самоврядування мають право об'єднуватися в асоціації та їх добровільні об'єднання. Такі об'єднання сприятимуть посиленню ефективності діяльності органів місцевого самоврядування, адже члени таких об'єднань зацікавлені у безпосередньому вирішенні проблемних питань розвитку територій.

Ці органи можуть бути ініціаторами моніторингу природного середовища проживання територіальної громади з метою його збереження та відновлення; реалізації контролю за використанням природних ресурсів, у тому числі тих, що використовуються в сільському господарстві, які є пріоритетними для розвитку регіону.

Органи місцевого самоврядування, районні та обласні ради представляють інтереси територіальних громад. Виконавчі органи сільських,

селищних, міських рад, приміром у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього середовища, виконують власні та делеговані функції.

Місцеві державні адміністрації доцільно звести до представництв обласного рівня та звузити їх повноваження представницькими та контрольними функціями з ціллю забезпечення конституційних прав, чинного законодавства, реалізації заходів з реалізації державної політики тощо. Також потребує перегляду регіональна бюджетно-податкова політика з метою забезпечення формування регіональних бюджетів за рахунок власних надходжень, що дасть можливість місцевій владі підвищити фінансову незалежність та можливість формувати та реалізовувати територіальні програми збалансованого соціально-економічного розвитку сільських територій, у тому числі цільових програм ефективного функціонування ключових видів економічної діяльності, зокрема ведення сільськогосподарських, лісових та рекреаційних господарств, які є пріоритетними для розвитку Карпатського регіону щодо збереження збалансованості та раціонального використання природних, трудових і фінансових ресурсів, їх економії та відтворення.

Отже, підвищення активності органів місцевого самоврядування щодо раціоналізації використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві базується на реалізації тріадної моделі державно-приватного партнерства «влада – бізнес – громадськість» у галузі реалізації екологічних стандартів якості сільськогосподарської продукції, розробки, координації функцій управління процесами природокористування в сільському господарстві, збалансованого розвитку сфер господарювання як на регіональному, так і на місцевому рівнях.

4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

На підприємстві здійснюють контроль за станом охорони праці, що є основним заходом при виявленні виробничих небезпек на робочих місцях, порушень працівниками норм, правил, а посадовими особами, зокрема обов'язків з охорони праці. Контроль має системний характер, що складається з таких видів:

- контроль за станом охорони праці на робочих місцях, що здійснюється постійними працівниками, керівниками виробничих дільниць;
- адміністративно-громадський контроль – здійснюється керівниками, підпорядкованими службами за участю уповноважених трудових колективів, представників профспілки;
- контроль за охороною праці підприємства;
- відомчий контроль за охороною праці, що здійснюється службами вищих господарських органів за погодженням із профспілковими органами, органами державного нагляду;
- спеціальний контроль, спеціалістами на стадії проектування, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію об'єктів виробничого призначення, технологій, зразків техніки, обладнання;
- державний нагляд.

Державний комітет України з охорони праці виконує основні завдання:

- участь у формуванні, забезпеченні реалізації політики у сфері охорони праці з промислової безпеки, страхування ризиків виробничої безпеки, галузі використання, охорони надр;
- здійснення нагляду за додержанням законів, нормативно-правових актів з охорону праці в частині безпечного ведення робіт, гірничого нагляду, державного управління питаннями, що належать до компетенції, а також у сфері геологічного вивчення, використання, охорони надр;
- комплексне управління з охорони праці;

- координації здійснення заходів з питань безпеки, гігієни праці, виробничого середовища.

Розроблено структуру Державного комітету України з нагляду за охороною праці, яка включає блоки управління відповідних комітетів:

блок I - гірничий нагляд;

блок II - нагляд за виробництвами, об'єктами підвищеної небезпеки;

блок III - нагляд в АПК, машинобудуванні, транспорті, зв'язку, де державний нагляд в АПК здійснюють 237 державних інспекторів на 78 тис. підприємств сільськогосподарської, рибогосподарської, водогосподарської, лісогосподарської, харчової, переробної промисловості, споживчої кооперації з кількістю працюючих 4,7 млн. чол.

Для кожного виробничого об'єкта на підприємстві, відповідно до його специфіки, рівня виробничих небезпек, умов праці визначають види контролю, а також посадових осіб, що їх здійснюють, визначають об'єкти контролю, порядок, періодичність проведення, обсяг, вид вихідної інформації.

Методичне керівництво за проведенням контролю на підприємстві здійснює відповідна служба з охорони праці, що заздалегідь розробляє графіки проведення усіх видів контролю та бере участь в аналізі виробничих небезпек, визначенні заходів запобігання негативним наслідкам.

Оформлення одержаної вихідної інформації після проведення контролю здійснюється на всіх рівнях керівниками, підпорядкованими їм службами. Для обліку виявлених на виробництві виробничих небезпек чи порушень у кожному виробничому підрозділі ведеться журнал щодо перевірки стану з охорони праці [32].

5. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Метою проведення екологічної експертизи є запобігання не гативному впливові антропогенної діяльності на стан навколишнього середовища, здоров'я людей, оцінка ступеня екологічної безпеки щодо господарської діяльності, екологічної ситуації на окремих територіях, об'єктах.

Екологічна експертиза для проектів передбачає досягнення цілей із:

- забезпечення обґрунтованої відповідності проектів сучасним екологічним вимогам перед затвердженням державними органами;
- унеможливлення негативних впливів проектів на якість навколишнього середовища, природний стан його компонентів, на здоров'я, життя населення;
- підтримання динамічної, збалансованої природної рівноваги, сприятливої екологічної обстановки при спорудженні господарських об'єктів;
- забезпечення дотримання норм, вимог екологічної безпеки для проєктованих об'єктів, уникнення екологічного ризику.

Рисунок 5.1 - Цілі проведення екологічної експертизи.

Їх досягають в процесі вирішення комплексу завдань:

- визначення екологічного ризику, безпеки запланованої, здійснюваної діяльності;
- організації комплексної, вмотивованої оцінки для об'єктів екологічної експертизи;
- перевірка, оцінка проектних матеріалів на рахунок відповідності їх вимогам законодавчих та підзаконних актів, норм екологічної обстановки, планування, проектування, капітального будівництва, санітарних норм, будівельних норм, правил;
- забезпечення рівня якості проектних рішень, де господарські об'єкти, що будуються є не тільки технічно, але екологічно передовими, що виключали можливість порушення екологічної рівноваги;
- визначення варіантів природо охоронних рішень, покращання екологічної обстановки при реалізації проектних проробок, визначення ступеня врахування, відображення в проектах закономірностей взаємодії для антропогенних, екологічних систем на основі використання знань екологічних наук чи екологічної експертизи;
- встановлення об'єктивних даних про можливість реалізації об'єктів, що піддають експертизі в природних умовах з урахуванням впливу на природне середовище, використання природних, матеріальних ресурсів, забезпечення якості життя у людей;
- оцінка ефективності, повноти, обґрунтованості, достатності заходів з охорони природного середовища, здоров'я людей;
- підготовка еколоґо-експертних висновків, що містять висновок про ступінь обґрунтованості проектів, рекомендації з необхідності альтернативних природо охоронних, соціально забезпечувальних рішень, своєчасної їх передачі державним органам, заінтересованим особам [11].

ВИСНОВКИ

Однією з визначальних у дослідженні є категорія «відновлювані природні ресурси» сільськогосподарського використання, які складаються з сукупності усіх видів ресурсів рослинного і тваринного світу, ґрунтів, які утворюють біосферу і здатні до повного або часткового самовідновлення шляхом відтворення або інших природних циклів відновлення, створюючи сприятливе екологічне середовище для суспільства. Ці ресурси є основою для виробництва харчових продуктів, виробництва промислової і лікарської сировини та інших матеріальних цінностей, а також основним засобом сільськогосподарського виробництва та об'єктом зайнятості.

Забезпечення раціонального використання природних ресурсів потребує розробки ефективного механізму управління відновлюваними природними ресурсами. У дипломній роботі на основі виділення системного комплексу економіко-фінансових та адміністративно-правових заходів, що визначають порядок планування, організації, прогнозування, регулювання, контролю, стимулювання процесів використання, охорони та відтворення природних ресурсів, розроблено механізм управління зазначеними процесами. Подібний механізм має на меті допомагати узгодженню інтересів на різних ієрархічних рівнях, забезпечувати збалансований і пропорційний розвиток підсистем і збереження цілісності системи, формувати єдину політику, що буде зорієнтована на збалансовану реалізацію соціальних, економічних і екологічних інтересів у процесі використання, управління та збереження відновлюваних природних ресурсів сільського господарства.

З метою забезпечення цілісності системи управління відновлюваними природними ресурсами, повного врахування якісних і кількісних економічних, екологічних і соціальних аспектів їх використання і відтворення, теоретичного узагальнення і прикладного вирішення наукової проблеми оцінки рівня використання і відтворення відновлюваних природних ресурсів сільського господарства, врахування в них якісних і кількісних економічних, екологічних

і соціальних аспектів їх використання та відтворення, нами пропонується оцінити функціональну придатність механізму управління використанням відновлюваних природних ресурсів сільського господарства. Вона базується на забезпеченні умов збалансованості відтворювального процесу та враховує рівень відтворювальних можливостей природних ресурсів. Також запропоновано науково-методичний підхід до комплексної оцінки відтворення природних ресурсів та ефективності розглянутого механізму управління їх використанням. Результати оцінки є основою для обґрунтованого вибору цільових комплексних програмних заходів регулювання проблемного середовища використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів.

Доведено необхідність удосконалення державного регулювання процесів використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві та розроблено систему цього регулювання. Її формують кілька взаємопов'язаних елементів, взаємодія яких дасть змогу створити відповідне правове поле. Удосконалення завдань та функцій державних і спеціальних органів державного регулювання процесів використання відновлюваних природних ресурсів, відповідного нормативно-правового поля дозволить підвищити ефективність механізму управління, використання і збереження досліджуваних ресурсів, забезпечити сталий розвиток сільського господарства загалом.

Запропоновані заходи сприятимуть підвищенню ефективності управління відновлюваними природними ресурсами у сільському господарстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астапова Г. В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины: монография / Астапова Г. В., Астапова Е. А., Лойко Д. П. - Донецк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2001. - 526 с.
2. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления/Г. В. Атаманчук. - М. : Юридическая литература, 1997. - 400 с.
3. Барановський В. До концепції переходу України на модель сталого розвитку / В. Барановський // Економіка України. - 2001. - № 7. - С. 78-84.
4. Бутирська І. В. Еколого-економічна збалансованість в контексті регіонального розвитку / І. В. Бутирська // Регіональна економіка. - 2007. - № 2. - С. 155-163.
5. Веклич О. О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання / Веклич О. О. // Економіка України. - 2003. - № 10. - С. 62-70.
6. Водний кодекс України : Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1995. - № 24. - Ст.189.
7. Газуда М. В. Модель змішаної ринкової економіки та аналіз механізму стимулювання сукупного попиту / М. Газуда // Науковий вісник УжНУ. Серія „Економіка”. № 27. - Ужгород : УжНУ, 2009 - С.11-15.
8. Горлачук В. В. Незаперечні міфи про ринок рослинницьких продуктів і ефективність земельних паїв, зданих в оренду / В. В. Горлачук // Управління земельними ресурсами в умовах ринкової економіки. - Львів : НВФ "Українські технології", 2004. - С. 35-38.
9. Данилишин Б. М. Індикатори сталого розвитку і охорони навколишнього середовища : особливості розробки та впровадження / Б. М. Данилишин, О. О. Кучер // Агробіорізноманіття України: теорія, методологія, інди-катори, приклади: зб. наук. праць. - К. : Нічлава, 2005. - Кн. 1. - С. 31-48.

10. Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. - Київ : Видавничий центр "Академія", 2002. / голова редакційної ради : Гаврилишин Б. Д. [та ін.]. Т. 2 / [відп. редактор Мочерний С. В.]. - 2002.- 952 с.
11. Завдання екологічної експертизи. URL: <https://buklib.net/books/27783/>.
12. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. - К.: ВЕЛЕС, 2005. - 79 с.
13. Зіновчук Н. В. Екологічна політика в АПК : економічний аспект / Н. Зіновчук // Львів : ЛДАУ, ННБК "АТБ", 2007. - 394 с.
14. Калитчак Р. Г. Регіоналізм у європейських інтеграційних процесах/ Р. Г. Калитчак. - К. : Знання, 2007. - 303 с.
15. Кендюхов О. Сутність і зміст організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства/О. Кендюхов // Економіка України. - 2004. - № 2. - С. 33-41.
16. Комунальна гігієна / за ред. Є. Г. Гончарука. - К. : Здоров'я, 2003. - 727с.
17. Коренюк П. І. Еколого-економічний механізм раціонального використання природно-ресурсного потенціалу / П. І.Коренюк // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. - К. : РВПС України НАН України, 2002. - Ч. II. - С. 50-59.
18. Краткий экономический словарь / под ред. А. Н.Азрилияна. - М. : Ин-т нов. экономики, 2001. - 1088 с.
19. Крисак А. І. Організаційно-економічні засади інституціонального забезпечення сільськогосподарського землекористування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.06 „Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища” / Крисак Алла Іванівна. - К., 2009. - 20 с.
20. Ларіна Р. Р. Державний механізм забезпечення інформатизації системи охорони здоров'я : монографія / Р. Р. Ларіна, А. В. Владзимирський,

О. В. Балуєва; під заг. ред. В. В. Дорофієнко. - Донецьк : Цифрова типографія, 2008. - 252 с.

21. Лісовий кодекс України/Закон України № 3404 - IV „Про внесення змін до Лісового кодексу України”//Лісовий і мисливський журнал. - № 2 (56). - 2006. - С. 25-39.

22. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України : теоретико-методологічний аспект / Ю. Я. Лузан. - Економіка АПК. - 2011. - № 2. - С. 3-12.

23. Лукинов И. И. Воспроизводство и цены / И.И. Лукинов. - М. : Экономика, 1977.- 431 с.

24. Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / І. І. Лукінов. - К. : Інститут економіки НАН, 1997. - 178 с.

25. Мармазов В. Є. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції : навч. посіб. / В. Є. Мармазов, І. С. Піляєв; за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. - К. : ВД "Юрид. книга", 2000. - 469 с. 232

26. Месель-Веселяк В. Я. Трансформаційні зміни в сільському господарстві України та Автономної Республіки Крим / [Месель-Веселяк В. Я., Паштецький В. С., Грищенко О. Ю. та ін.]. - Сімферополь, 2011. - 120 с.

27. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш. І. Ібатуллін, О. В. Степенко, О. В. Сакаль [та ін.]. - К. : Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. - 52 с.

28. Місцевий та регіональний розвиток в Україні: досвід Закарпаття/К., Центр Ін-ту Схід-захід; за ред. М. Лендшел. - К. : Міленіум, 2001. - 152 с.

29. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України / за наук. ред. М. А. Хвесика. - К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. - 40 с.

30. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. - К.: Державна установа "Інститут економіки

природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. - 72 с.

31. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : підручник / за заг. ред. Л.Г. Мельника та М.К. Шапочки. - Суми : Університетська книга, 2007. - 759 с.

32. Охорона праці: землевпорядкування та кадастр. URL: <http://www.novageografia.com/vogels-1306-1.html>.

33. Павлов В. І. Відтворення земельних ресурсів сільськогосподарського використання : монографія / В.І.Павлов, О.М.Мельник, Ю.Г.Фесіна. - Рівне : НУВГП, 2011.- 204 с.

34. Павлов В.І . Інститути та інституції аграрного природокористування: регіональний вимір : [монографія] / В. І.Павлов, В. М.Заремба, Ю. Г. Фесіна- Луцьк, Надстир'я, 2008. - 212 с.

35. Про внесення змін до Закону України "Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини": Закон України від 06.09.2005 № 2809-ІУ//Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2005. - № 50. - Ст.533.

36. Про Комплексну програму розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь на період до 2010 року [Електронний ресурс] : постанова КМУ від 16.11.2000 № 1704. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1704-2000-п>

37. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку [Електронний ресурс] : проект Закону України. - Режим доступу : <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>

38. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003. № 962-ІУ // Урядовий кур'єр. - 2003. - № 144. - С.5-12.

39. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991. № 1264-ХІІ / Додаток до щотижневика „Відомості Верховної Ради України”; Серія „Закони України”. - К. : Парламентське видавництво, 1999. - 55 с. (Офіційне видання).

40. Про порядок ведення державного земельного кадастру/ [Електронний ресурс]: постанова КМУ від 12.01.1993р. № 15. - Режим доступу: <http://www.land.org.ua/modules.php?name=News&file=article&sid=74>

41. Про рослинний світ : Закон України від 09.04.1999 № 591-ХІУ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1999. - № 22-23. - Ст. 198.

42. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001. № 2894-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2002. - № 14. - Ст.97.

43. Рудика К. В. Формування ефективного управління раціональним землекористуванням в системі господарського механізму / К. Рудика // Науковий вісник ЛНАУ. - 2012. - № 39. - С. 175-180.

44. Русан В. М. Розвиток організаційно-економічного механізму раціонального сільськогосподарського землекористування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / Русан Віталій Миколайович; ННЦ Інститут аграрної економіки УААН. - К., 2007. - 20 с.

45. Статистичний щорічник України за 2018 рік : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Житомир, 2019. 482 с. 2.

46. Ступень Р. М., Ступень О. І., Ступень Н. М. Стратегічна модель функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції "Використання та охорона земельних ресурсів: актуальні питання науки і практики". 19 травня 2021 року Львівський національний аграрний університет. С. 114-116.

47. Ступень Р. М., Ступень О. І. Моделювання сценаріїв розвитку сільського господарства у Львівській області. Вчені Львівського національного аграрного університету виробництву: каталог інноваційних розробок / за заг. ред. В. В. Снітинського, І. Б. Яціва. Вип. 21. Львів: Львів. нац. аграр. ун-т, 2021. 108 с., 89 ст.

48. Трегобчук В. М. Забезпечення екологічної безпеки господарської діяльності як фундаментальна основа сталого розвитку України / В. М.

Трегобчук // Соціально-економічні дослідження в перехідний період: природно-ресурсний потенціал в системі просторового розвитку; зб. наук. пр. Вип. 2 (ХЬУІ). - Львів : ІРД НАН України, 2004. - С. 10-18.

49. Хвесик М. А. Економіко-правове регулювання природокористування : [монографія] / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Ю. П. Кулаковський. - К. : Кондор, 2004. - 524 с.

50. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: [монографія]/ М. А. Хвесик, В. А. Голян. - К. : Кондор, 2007. - 480 с.

51. Хвесик М. А. Забезпечення сталого природокористування в умовах глобалізації та змін клімату / Хвесик М. А. // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. "Стратегія забезпечення сталого розвитку України" (м. Київ, 20 травня 2008 р.). - У трьох частинах. - К. : РВПС України НАН України, 2008.- Ч. 1.- С.195-197.

52. Щурик М. В. Нові засади управління використанням і охороною природних ресурсів в умовах несформованих ринкових відносин / М. В. Щурик // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : збірник тез доповідей Тринадцятої щорічної всеукраїнської наукової конференції (м. Суми, 17-18 квітня 2013 р.) / відп. за вип. О. М. Теліженко. - Суми : СумДУ, 2013. - С. 154-157.

53. John P. Biodynamic agriculture : The Journey from Koberwitz to the World, 1924-1938/Paull John //Journal of organic systems. - 2011. - № 6(1). -P. 27-41.

54. Stupen R., Ryzhok Z., Stupen N., Stupen O. Application of remote sensing technologies to determine the content of soil fertility main elements. Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. 2021. № 1. P. 735-740.